

Dylematy współczesnego prawa karnego

Jacek Giezek
Alicja Limburska
redakcja

Skróty

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
Kodeks karny, k.k.	Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2024, poz. 17 ze zm.
Kodeks karny skarbowy, k.k.s.	Ustawa z 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, Dz.U. 2025, poz. 633, tekst jedn. ze zm.
Kodeks karny z 1932 r., k.k. z 1932 r.	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm.
Kodeks karny z 1969 r., z k.k. z 1969 r.	Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94 ze zm.
Kodeks postępowania karnego, k.p.k.	Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2025, poz. 46, tekst jedn. ze zm.
Kodeks wykroczeń, k.w.	Ustawa z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 2023, poz. 2119, tekst jedn. ze zm.
Konstytucja, Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	sąd apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	sąd okręgowy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Racjonalny model redukcji wielości ocen przy wielości przestępstw

<https://doi.org/10.60677/kipk9788397470095.06>

Marek Kulik

prof. dr hab., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0191-6558>

Celem niniejszego opracowania jest próba pokazania racjonalnego modelu redukcji odpowiedzialności karnej. Na jego potrzeby przyjmuję tezę, że stworzenie takiego racjonalnego modelu jest możliwe. Jednak aby móc tezę tę weryfikować, trzeba przyjąć wcześniej, iż mechanizmy redukcyjne w ogóle są w prawie karnym potrzebne. To zaś zmusza do zadania sobie pytania, co przemawia za tym, żeby istniały. Przyjmuję przy tym, że mechanizmy redukcyjne na gruncie prawa karnego należy rozumieć stosunkowo szeroko, jako wszelkie instytucje służące uproszczeniu odpowiedzialności. Próbując wyznaczyć w miarę stabilne pole badawcze, muszę przyjąć, że redukowanie wielości ocen przy wielości przestępstw musi służyć temu, czemu ma w założeniu służyć redukowanie odpowiedzialności w ogóle. Nie wnikając szczegółowo w rozstrzygnięcie tego zagadnienia, jest ono bowiem w ramach naszego seminarium analizowane przez kogoś innego²¹⁴, przez redukcję odpowiedzialności

214 Zob. opracowanie K. Lipińskiego w niniejszym zbiorze.

rozumiem uproszczenie i racjonalizację odpowiedzialności karnej przy założeniu, że nie prowadzi ona do naruszenia podstawowego celu procesu karnego i prawa karnego materialnego, jakim jest wymierzenie sprawiedliwości, a zatem prawidłowe zastosowanie norm prawa materialnego prowadzące do rozstrzygnięcia jednostkowo sprawiedliwego²¹⁵. Siłą rzeczy muszę dokonać w tym miejscu uproszczenia. Chcąc bowiem rozstrzygnąć zadowalająco wszystkie kwestie, które należałoby rozstrzygnąć, aby w miarę rzetelnie powiedzieć, co jest celem prawa karnego, można byłoby w ogóle nie dojść do tego, co ma być istotą niniejszego opracowania. Przyjmijmy zatem pewne kwestie jako aksjomaty, ze świadomością, że mogą być one kwestionowane, a skoro mogą być kwestionowane, to wszystko to, co spróbuję tu zaprezentować, też będzie mogło być kwestionowane z samej swej istoty. Zakładam zatem, że chodzi o poddanie prawnokarnej ocenie, czy jak kto woli, prawnokarnemu wartościowaniu, jakiegoś fragmentu rzeczywistości, który z punktu widzenia potrzeb odpowiedzialności karnej zasługuje na jedną ocenę, czy też, żeby użyć określenia bardziej uniwersalnego, na objęcie wspólnymi prawnokarnymi konsekwencjami z innym fragmentem rzeczywistości.

Istnieją w tym zakresie dwie kluczowe kwestie, obie obciążone bagażem uznaniowości. Pierwszą jest słusznie podkreślane w doktrynie to, że podstawą różnicowania mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną jest tożsamość czynu²¹⁶. W znacznym uproszczeniu można powiedzieć, że tam, gdzie wartościowane zachowania człowieka mogą zostać określone jako jeden czyn, czy też jeden czyn zabroniony, tam redukcja odpowiedzialności oznacza w największym uproszczeniu uznawanie za jeden czyn kompleksu ludzkich zachowań, które mogłyby być z pewnej perspektywy uważane za więcej niż jeden czyn. Dokonywana na tym etapie ocena przesądza, że do redukcji odpowiedzialności znajdują tu zastosowanie mechanizmy właściwe do wyodrębniania jednego lub więcej niż jednego czynu zabronionego. Z kolei w wypadku wielości przestępstw redukcji dokonuje się innymi metodami.

Siłą rzeczy wyniki zastosowania kryteriów odpowiednich do tego etapu prawnokarnego wartościowania przesądzają o tym, co będzie

215 Zob. A. Murzynowski, *Istota...*, s. 184; K. Marszał, *Proces...*, s. 78; J. Izydorczyk, *Aksjologiczne...*, s. 72; J. Tylman, *Zasada...*, s. 43; J. Skorupka, w: *System...*, s. 163; K. Volk, *Grundkurs...*, s. 4–5.

216 J. Giezek, *Tożsamość...*, s. 122.

przedmiotem mojej dalszej wypowiedzi. Została ona bowiem ograniczona do przypadków, w których stwierdzimy wielość przestępstw²¹⁷. W sposób wyznaczania owej wielości przestępstw wchodzę tylko w tym zakresie, który z jednej strony pozwoli określić przypadki, w których będzie mowa o redukowaniu wielości ocen przy wielości przestępstw, a zatem wskazać, że mamy do czynienia właśnie z wielością przestępstw, a nie z jednością przestępstwa, zaś z drugiej strony – w zakresie, który będzie niezbędny do zbadania, po co właściwie dokonujemy redukcji.

Od tego drugiego krótko zacznę, sądzę bowiem, że przynajmniej w pewnym zakresie owo „po co” jest wspólne dla większości, jeśli nie wszystkich, przypadków redukowania odpowiedzialności. Otóż sądzę, że przynajmniej w jakimś stopniu redukowanie odpowiedzialności ma służyć uproszczeniu jej przypisywania i swego rodzaju ryczałtowaniu (uryczałtowieniu) wyciągania prawnokarnych konsekwencji jej przypisania. Mechanizmy owego upraszczania są różne na różnych poziomach, na których odbywa się redukcja. I tak na poziomie pozornego zbiegu przestępstw, a także wszelkich innych przypadków takiego ujęcia znamion, które zakładają rozciągnięcie w czasie, powtarzalność czynności wykonawczej, rozciągnięcie realizacji znamion w czasie, rozcłonkowanie jej na kilka etapów wykonywanych różnymi kompleksami ludzkiej aktywności lub bezczynności, mamy do czynienia z jednością czynu, a zatem z przypadkiem, kiedy w procesie ustalania faktów lub wartościowania czysto prawnego²¹⁸ ustalamy, że mamy do czynienia z jedną podstawą prawnokarnego wartościowania. Na tym etapie możemy mieć do czynienia z integracją polegającą na tym, że w wyniku zastosowania różnych kryteriów, zwykle normatywnych, a niemal zawsze konwencjonalnych, dokonujemy scalenia kilku stosunkowo mało zintegrowanych zespołów ludzkiego zachowania w jedność i ową jedność uznajemy za jedno przestępstwo. Przyjmowana przez piszącego te słowa konwencja pojęciowa nakazuje uważać, że każda taka wyznaczona konwencjonalnie jednostka stanowi jeden czyn zabroniony i jedno przestępstwo, choć odnotowuję także i takie ujęcia, zgodnie z którymi więcej niż jeden czyn, rozumiany jako więcej niż jeden kompleks ruchów, będzie traktowany

217 Czy raczej wielość czynów karalnych, gdyż swojej refleksji nie ograniczam do prawa karnego *sensu stricto*, ani nawet do prawa karnego *sensu largo*.

218 Zakładam bowiem, że wyodrębnienie czynu na etapie ocen przedprawnych jest w prawie karnym niemożliwe, gdyż to prawo przesądza, co jest czynem.

jako jedno przestępstwo. Tak czy inaczej ostatecznie mamy do czynienia z jedną podstawą prawnokarnej oceny i z jedną oceną. Jest to kwestia tego, jakie są, czy też jakie przyjmujemy reguły odnoszące się do sposobu (metody) wyznaczania tożsamości podstawy wartościowania, w tym w szczególności instytucji ogólnych, takich jak ciągłość popełnienia przestępstwa oraz sposób ujęcia przepisów typizujących²¹⁹.

Z kolei w razie stwierdzenia, że nie zachodzi jeden, lecz więcej niż jeden czyn i więcej niż jedno przestępstwo, dokonując redukcji, mamy do czynienia z przypadkiem wtórnej integracji skutkującym przekształceniem wielości podstaw prawnokarnego wartościowania w jedność na poziomie ustalania konsekwencji popełnienia przestępstw czy też czynów karalnych innych niż przestępstwa.

W ramach wspomnianych przypadków syntezy na poziomie ustalania kary w grę wchodzi dwa przypadki, których istota w interesującym nas tu zakresie zawsze jest identyczna. Czysto utilitarne potrzeby prawa karnego skłaniają do dokonania syntezy, o której mowa, a która na poziomie wielości przestępstw przybiera po pierwsze, postać rzeczywistego zbiegu przestępstw wiążącego się z wymierzeniem kary łącznej lub z konstrukcją ciągu przestępstw będącego wszak przypadkiem rzeczywistego zbiegu przestępstw, po drugie, z pomijalnym zbiegiem przestępstw, którego jedynym przykładem, jak się wydaje, jest instytucja przestępstw współukaranych. Te dwie instytucje wchodzi w grę ponad wszelką wątpliwość. Czy tylko one, okaże się w dalszej części wywodu. Należy bowiem rozważyć, czy w grę nie wchodzi jeszcze idealny zbieg czynów karalnych i tzw. umorzenie absorpcyjne, a zatem przypadki, kiedy wielość czynów karalnych jest redukowana na poziomie – w pierwszym wypadku – wykonania kary, w drugim – na poziomie czysto procesowym. Wprowadzając rozważania dotyczące idealnego zbiegu czynów karalnych, należy zauważyć, że wychodzimy poza paradygmat klasycznego prawa karnego, sięgamy bowiem do prawa wykroczeń, a nawet do deliktowego prawa represyjnego, co powoduje, że zastosowane wyżej określenie, że chodzi o redukcję na poziomie wymiaru kary, może mieć zastosowanie tylko w pewnym przybliżeniu.

Ostatecznie mamy zatem do czynienia z czterema przypadkami, w których zachodzi jakaś redukcja, przy czym jest ona różnie rozumiana.

219 Zob.: J. Giezek, *Tożsamość...*, s. 115 i n.; P. Kardas, *Zbieg...*, 2011, s. 146–147.

W grę wchodzi idealny zbieg czynów karalnych, rzeczywisty zbieg przestępstw w obu odmianach – zarówno skutkujących wymierzeniem kary łącznej, jak i ciąg przestępstw, pomijalny zbieg przestępstw w postaci współukarania i umorzenie absorpcyjne. W pierwszej kolejności kilka uwag poświęcę idealnemu zbiegowi czynów karalnych, temu jak należałoby go rozumieć i jak należałoby go rozwiązywać. Następnie kilka uwag poświęcę kwestii realnego zbiegu przestępstw w postaci, która obecnie skutkuje wymierzeniem kary łącznej, następnie odniosę się do zasadności utrzymywania instytucji ciągu w jakiegokolwiek czy też w obecnej postaci, następnie odniosę się do kwestii ewentualnej potrzeby skodyfikowania zasad odpowiedzialności za przestępstwa współukarane, wreszcie kilka słów poświęcę umorzeniu absorpcyjnemu.

Integracja, która ma miejsce w wypadku zbiegu idealnego, ma charakter wtórny. W pierwszej kolejności następuje rozczłonkowanie jednego zachowania na więcej niż jeden czyn zabroniony. Proces integracji na etapie decydowania o konsekwencjach popełnienia czynu ma w danym wypadku charakter wtórny i w pewnym sensie zmierza w kierunku punktu wyjścia.

Już sam pierwszy etap, czyli dezintegracja jednego kompleksu ruchów na więcej niż jeden czyn karalny może budzić wątpliwości. Na pierwszy rzut oka można byłoby twierdzić, że konwencjonalność prawnokarnego ujęcia czynu pozwala na podstawie jednego kompleksu ruchów po prostu wyznaczyć więcej niż jeden czyn. Skoro pojęcie czynu ma bowiem tę, wskazaną wyżej, właściwość, że wyznacza się je nie przednormatywnie, ale w procesie prawnokarnego wartościowania²²⁰, to można uznać, że wartościowanie to doprowadziło po prostu do wyznaczenia więcej niż jednego czynu na podstawie jednego w miarę zintegrowanego kompleksu ruchów lub bezruchu. Należałoby zatem przyjąć, że założenie, iż ten sam zespół gestów kierowany tym samym impulsem woli generuje jeden, a nie więcej niż jeden czyn, nie powinno mieć jakiegось przesądającego znaczenia w tej mierze i to nawet na gruncie Kodeksu karnego, którego art. 11 § 1 k.k. stanowi, że jeden czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo. Nawet na gruncie tego przepisu można wszak uznać, że zależy to od ustalenia, co jest czynem i czy na pewno jeden zespół

220 Zob.: J. Majewski, „*Ten sam...*”, s. 43; J. Giezek, *Tożsamość...*, s. 115.

ruchów kierowany jednym impulsem woli zawsze generuje jeden, a nie więcej niż jeden czyn.

Pozostawmy jednak tę kwestię na uboczu. W tym miejscu interesuje nas bowiem sytuacja, kiedy czyn – abstrahując od tego, jak się go wyznacza – jest jeden, ale jest wartościowany na podstawie różnych gałęzi szeroko rozumianego prawa karnego, a nawet szeroko rozumianego prawa represyjnego. Czy na pewno da się uznać, że wyznaczanie w oparciu o przepisy należące do różnych gałęzi szeroko rozumianego prawa karnego uprawnia do wskazywania, że te same czynności podstawowe są dwoma różnymi czynami? Czy może jednak jest to kwestia typowa dla zbiegu przepisów, a zatem konstruowanie jednego wzorca zakazanego zachowania na podstawie różnych przepisów typizujących (podstawowych, zrębowych), których nietypową cechą jest to, że należą do różnych podgałęzi prawa, będącego jednak prawem karnym. Zauważmy, że tam, gdzie wchodzi w grę racja pozwalająca uznać, że klasyczne prawo karne *sensu largo* pozostaje w zbiegu z prawem np. dyscyplinarnym, nie mamy jakichś wielkich oporów przed zaakceptowaniem wielości reżimów odpowiedzialności. Zatem radca prawny, który popełnił przestępstwo, odpowiada za nie zarówno karne, jak dyscyplinarnie i nie budzi to co do zasady zastrzeżeń z uwagi na okoliczność, że te postaci odpowiedzialności pełnią różne funkcje. Inaczej jednak jest w wypadku zbiegu reżimu odpowiedzialności karnej i tej, którą określimy jako karno-administracyjną. To też jest przypadek idealnego zbiegu czynów karalnych, przy czym orzecznictwo ETPC wprowadza tu element *ne bis in idem*, jednak czyni to ze zmienną intensywnością, niekonsekwentnie i w sposób, który co najmniej skłania do wyrażenia istotnych wątpliwości, jak właściwie należałoby tę kwestię uregulować²²¹. Z kolei w wypadku znanego naszemu ustawodawstwu i rozstrzyganego ustawowo idealnego zbiegu czynów karalnych, np. wykroczenia z przestępstwem, odczuwamy potrzebę wprowadzenia mechanizmu redukcyjnego na poziomie wykonania kary i dyskutujemy, czy jest on efektywny, czy może konieczne jest wprowadzenie czegoś efektywniejszego²²².

Jak widać, dadzą się tu zauważyć trzy różne sytuacje – pierwsza to zbieg odpowiedzialności karnej i quasi-karnej, w szczególności odpowiedzialności dyscyplinarnej. Druga to zbieg odpowiedzialności karnej

221 Zob. np. M. Kulik, M. Błotnicki, *Petty...*, s. 457 i n.

222 Zob. niżej.

i administracyjno-karnej, występującej w funkcji karnej. Trzecia to klasyczne prawnokarne przypadki idealnego zbiegu czynów karalnych przewidziane w Kodeksie wykroczeń i Kodeksie karnym skarbowym.

Pierwsza nie wymaga żadnych korekt. Co prawda nie jest jasny stosunek odpowiedzialności karnej do dyscyplinarnej, ani nawet nie jest pewne, czy²²³ należy mówić o jednej odpowiedzialności dyscyplinarnej, czy też o różnych postaciach takiej odpowiedzialności²²⁴. Wydaje się, że nie mają racji ci, którzy uważają ją za postać odpowiedzialności karnej²²⁵, skłonny jestem podzielić stanowisko tych autorów, którzy z uwagi na branżowy charakter każdej z postaci takiej odpowiedzialności odmawiają jej cechy powszechności²²⁶, choć nie jestem przekonany, czy da się ją zaliczyć do szeroko rozumianej odpowiedzialności administracyjnej²²⁷. Wiadomo, że postępowanie dyscyplinarne ma charakter represyjny²²⁸, a dolegliwość kary bywa wyższa niż klasycznej kary np. za wykroczenie²²⁹. Wszystko to razem sprawia, że w sensie konstytucyjnym można mówić o prawie dyscyplinarnym jako o prawie karnym *sensu largissimo*²³⁰, a w każdym razie należy stawiać mu wymagania gwarancyjne takie jak prawu karnemu. To zaś stawia na porządku dziennym kwestię, czy można w wypadku czynu będącego jednocześnie przestępstwem i deliktem dyscyplinarnym stosować jakąś redukcję wielości ocen i ostatecznie wymierzyć tylko jedną karę. Nawet jeżeli akcentować wspólną przynależność odpowiedzialności karnej *sensu stricto* i dyscyplinarnej

223 Zob.: H. Poptawski, *Kryteria...*, s. 205; A.J. Szwarc, „*Karny*”..., s. 280 i n.; E. Zielińska, *Odpowiedzialność...*, s. 15; M. Cieślak, *Polskie...*, s. 22–23; W. Kozielowicz, *Stosowanie...*, s. 456; R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 89 i n.

224 T. Bojarski, *Kilka...*, s. 102; J. Łętowski, *O problemach...*, s. 256; R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 70–72.

225 A. Bojańczyk, *Z problematyki...*, s. 29; L. Gardocki, *Prawnokarna...*, s. 191 i n.

226 Wyrok TK z 27 lutego 2001 r., K 22/00; R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 32.

227 T. Bojarski, *Kilka...*, s. 102. Zob.: wyrok TK z 27 lutego 2001 r., K 22/00; M. Laskowski, *Czy odpowiedzialność...*, s. 86 i n.

228 R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 60; W. Kozielowicz, *Wpływ...*, s. 41; wyrok TK z 7 marca 1994 r., K 7/93; wyrok TK z 11 kwietnia 1995 r., K 11/94.

229 Np. w wypadku osób wykonujących zawody związane z wymiarem sprawiedliwości. R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 108; W. Kozielowicz, *Odpowiedzialność...*, s. 375–376; wyrok SN z 22 października 2007 r., SNO 74/07; wyrok SN z 18 lutego 2009 r., SNO 6/09; wyrok SN z 26 kwietnia 2010 r., SNO 16/10.

230 Wyrok TK z 3 grudnia 1998 r., K 41/97; wyrok SN z 28 września 2000 r., I KZP 20/06; wyrok TK z 4 lipca 2002 r., P 12/01; wyrok SA w Warszawie z 16 stycznia 2002 r., V Al. 33/01; wyrok SA w Warszawie z 25 września 2003 r., V Al. 42/01; wyrok TK z 26 listopada 2003 r., K 18/03; wyrok TK z 11 maja 2007 r., K 2/07; wyrok TK z 28 listopada 2007 r., K39/07; wyrok TK z 22 września 2009 r., SK 3/08.

do odpowiedzialności karnej *sensu largissimo*, to jednak redukcji wielości ocen sprzeciwia się tu odmiennosc funkcji, jakie pełnią. Odpowiedzialność dyscyplinarna służy ochronie funkcjonowania sfery życia, w której funkcjonuje ta odpowiedzialność²³¹. Odpowiedzialność karna funkcjonuje na poziomie całości systemu²³². To uzasadnia przyjmowanie wielości czynów karalnych na gruncie jednego zdarzenia historycznego. Natomiast uwzględniając, że szczegółowe cele odpowiedzialności karnej i dyscyplinarnej w konkretnym wypadku mogą się pokrywać²³³, można postulować, by wyjątkowo do jednoczynowego zbiegu przestępstwa/wykroczenia i deliktu dyscyplinarnego stosować konstrukcję współukaranych czynów karalnych.

Tylko nieco inaczej będzie w ramach szeroko rozumianego powszechnego prawa karnego *sensu largissimo*, czyli w wypadku zbiegu klasycznej odpowiedzialności karnej z represyjną odpowiedzialnością administracyjną (tzw. odpowiedzialnością karno-administracyjną), czyli innymi słowy zbiegiem dwóch reżimów odpowiedzialności operujących sankcją i realizujących w gruncie rzeczy podobne cele²³⁴. Represyjne prawo administracyjne nie opiera się na zasadzie winy²³⁵ czy raczej nie musi opierać się na zasadzie winy, gdyż czasem winę da się zrekonstruować ze znamion konkretnego deliktu²³⁶. Operuje sankcją bezwzględnie oznaczoną²³⁷. To różni je od klasycznego prawa karnego, jednak nie można przejść do porządku dziennego nad okolicznością, że pełni podobne funkcje. Nie są udane próby uzasadnienia, że są to zupełnie inne kategorie, gdyż prawo karne operuje represją, a sankcje administracyjne mają cele prewencyjne²³⁸. Jest wszak najzupełniej oczywiste, że represja, którą operuje prawo karne, współcześnie rzadko jest uzasadniana w czysto retributywistyczny sposób. Zwykle jednak uzasadnia się ją względami

231 Zob. P. Czarnecki, *Postępowanie...*, s. 101 i n.

232 H. Popławski, *Kryteria...*, s. 204; E. Zielińska, *Odpowiedzialność...*, s. 93–94; R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 109.

233 R. Giętkowski, *Odpowiedzialność...*, s. 109–110.

234 Zob. M. Król-Bogomilska, *Penalizacja...*, s. 1189; M. Winceniak, *Sankcje...*, s. 94; M. Mozgawa, M. Kulik, *Wybrane...*, s. 32.

235 D. Gregorczyk, *Administracyjna...*, s. 382.

236 D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo...*, s. 127; M. Winceniak, *Sankcje...*, s. 154; M. Mozgawa, M. Kulik, *Wybrane...*, s. 32.

237 D. Gregorczyk, *Administracyjna...*, s. 382.

238 D. Michór, *Odpowiedzialność...*, s. 585; E. Kruk, *Sankcja...*, s. 109.

prewencyjnymi. To zaś prowadzi do wniosku, że sankcja karna i sankcja administracyjna służą takim samym celom.

Właśnie z tego powodu w orzecznictwie ETPC wypracowano trójstopniowy mechanizm, który ma w założeniu służyć właśnie redukcji odpowiedzialności, przy czym mechanizm tej redukcji jest czysto procesowy, oparty na formule *ne bis in idem*. Chodzi o tzw. standard Engel, któremu doktryna prawa karnego w Polsce poświęca zdecydowanie zbyt mało uwagi, sytuując prawo administracyjno-karne poza zakresem swojego ścisłego zainteresowania. Tymczasem jest to kwestia kluczowa. Orzecznictwo ETPC stanowi, że o uznaniu danej sprawy za karną decydują trzy kryteria. Pierwszym jest jej zakwalifikowanie w prawie krajowym, drugim natura czynu karalnego, trzecim stopień surowości grożącej za ten czyn kary. Pierwsze z tych kryteriów ma charakter preselekcyjny i nie przesądza wyniku testu. Zaszeregowanie danego czynu w prawie krajowym do przestępstw czy też wykroczeń (deliktów administracyjnych)²³⁹ nie musi przesądzać, czy sprawa o dany czyn jest sprawą karną. Można przyjąć, że jeśli czyn jest zaliczany do przestępstw, to sprawa o taki czyn jest sprawą karną. Jednak zaszeregowanie do deliktów administracyjnych (wykroczeń) niczego nie przesądza. O uznaniu takiej sprawy za karną mogą przesądzać dwa pozostałe kryteria Engel, czyli kryterium charakteru sankcji (czy jest generalna i abstrakcyjna, czy istnieje zasada winy, jaka norma nakłada sankcję) oraz kryterium surowości sankcji. Kryteria te są płynne, a ich zastosowanie może zakwalifikować sprawę formalnie administracyjną do kategorii karnych. Mamy tu do czynienia zatem z kolejnym mechanizmem redukującym

239 Dodajmy, że pewien zamęt pojęciowy na styku prawa polskiego, europejskiego i obcego wprowadza status wykroczenia. W pewnym skrócie i z nieuchronnym uproszczeniem można powiedzieć, że polski stan prawny, w którym obok przestępstw w systemie występują wykroczenia i delikty administracyjne, nie jest typowy w Europie. W większości porządków prawnych sfera normatywna zajęta w Polsce przez prawo wykroczeń i deliktowe prawo administracyjne jest zagospodarowana przez jedną gałąź prawa, zwaną w danym systemie wykroczeniami albo deliktami (przekroczeniami) administracyjnymi. Zamęt pojęciowy przy próbach dokonywania analiz porównawczych powiększa okoliczność, że w niektórych porządkach prawnych istnieje trójpodział przestępstw na zbrodnie, występki i wykroczenia. Na przykład we Francji istnieją przestępstwa dzielące się na zbrodnie, występki i wykroczenia, zaś poza prawem karnym istnieją delikty administracyjne i to one są odpowiednikiem polskich wykroczeń i deliktów administracyjnych. Dlatego analizy porównawcze mogą być bardzo zwodnicze. Można jednak zaryzykować stwierdzenie, że polskie wykroczenia są w gruncie rzeczy „małymi przestępstwami”, a tym, do czego odnosi się „standard Engel”, są czyny stanowiące w polskim prawie delikty administracyjne.

wielość do jedności, przy czym charakterystyczna dla niego jest dwukierunkowość. O tym, czy zastosowanie będzie mieć sankcja karna, czy administracyjna występująca w funkcji karnej, decyduje w pewnej mierze to, czy najpierw prowadzono postępowanie karne, czy administracyjne. Dodatkowo same kryteria Engel, mimo formalnego przykładania do nich istotnej wagi i kilkakrotnego modyfikowania w orzecznictwie ETPC, trudno uznać za jednoznaczne. Zresztą modyfikacja, o której mowa, zmierza w różnych kierunkach. Ostatnio, w sprawie A i B przeciwko Norwegii²⁴⁰, kryteria te zostały dość znacząco rozluźnione w tym sensie, że dopuszczono możliwość wtórnego uznania za jedną sprawę dwóch spraw, nawet zakończonych dwoma rozstrzygnięciami i dwoma karami bez jakiegokolwiek mechanizmu redukcyjnego. Jest to swego rodzaju formalny wybieg – nie kwestionuje się standardu Engel, ale rozstrzygnięcie, teoretycznie respektujące go, w pewnym sensie wykorzystuje sam jego charakter wbrew jego gwarancyjnej roli²⁴¹. Redukcja jest w danym wypadku pozorna.

W praktyce zatem wielość czynów karalnych obejmuje także i ten przypadek, wielce ambarasujący z punktu widzenia podstaw i funkcji prawa karnego. Mamy bowiem do czynienia z wartościowaniem jednego i tego samego zachowania na podstawie dwóch reżimów odpowiedzialności. Jeden z nich jest klasyczną odpowiedzialnością karną, drugi administracyjną odpowiedzialnością represyjną. Możliwa jest wielość konsekwencji penalnych, a ma ją wyłączać mechanizm *ne bis in idem* stosowany w gruncie rzeczy dość arbitralnie, bez jasnych kryteriów, w sytuacji, w której orzecznictwo ETPC coraz bardziej skłonne jest rozmywać kryterium Engel w imię swoiście rozumianej efektywności działania państwa. Rozstrzygnięcie tej kwestii wydaje się możliwe w ramach szerzej pomyślanej reformy prawa represyjnego, o której za chwilę. Można by zlikwidować obecne prawo wykroczeń jako „małe prawo karne”²⁴² czy „resztówkę z prawa karnego”²⁴³, wykroczenia o kry-

240 Wyrok ETPC z 15 listopada 2016 r. w sprawie A. i B. v. Norwegia, skargi nr 24130/11 i 29758/11.

241 Orzeczenie ETPC z 8 czerwca 1976 r. w sprawie Engel i inni v. Holandia, skarga nr 5100/71; orzeczenie ETPC z 25 sierpnia 1987 r. w sprawie Lutz v. Niemcy, skarga nr 9912/82; orzeczenie ETPC z 22 maja 1990 r. w sprawie Weber v. Szwajcaria, skarga nr 11034/84; orzeczenie ETPC z 24 września 1997 r. w sprawie Garyfallou A.E.B. v. Grecja, skarga nr 18996/91.

242 G. Heine, *Unterschiedung...*, s. 19; M. Budyn-Kulik, *Wykroczenia...*, s. 43.

243 L. Kubicki, *Projekt...*, s. 501.

minalnym charakterze przekształcić w występki, pozostałe połączyć z deliktami administracyjnymi, kształtując odpowiedzialność za nie z wykorzystaniem gwarancyjnej aparatury prawa karnego²⁴⁴. Powstałoby prawo administracyjno-karne o kształcie mniej więcej zbliżonym do niemieckiego. I ono byłoby w gruncie rzeczy prawem karnym *sensu largo*, po odpowiednim ukształtowaniu go byłoby to zresztą dość naturalne. W takim wypadku można byłoby je traktować tak jak obecne prawo wykroczeń.

Jakie powinno być to traktowanie – wcale nie jest oczywiste. Sytuację prawa wykroczeń, które obecnie operuje konstrukcją jednoczynowego zbiegu przestępstwa z wykroczeniem, należy powiązać z taką konstrukcją znaną prawu karnemu skarbowemu. Obie te gałęzie prawa znają przypadki sztucznego dzielenia jednego czynu na dwa odrębnie wartościowane czyny karalne. Jak wskazano wyżej, tej konstrukcji nie da się uzasadnić skonstatowaną wyżej cechą czynu na gruncie prawa karnego jako bytu wyznaczanego już w procesie prawnokarnego wartościowania. Nie da się powiedzieć z całą pewnością, że jego wyznaczanie, niemożliwe na etapie przednormatywnym, dokonywane w oparciu na kryteriach normatywnych, jest przez owe kryteria normatywne ukształtowane w ten sposób, że pozwala w sensie pierwotnie ontologicznym na wyznaczenie dwóch czynów. Sprzeciwia się temu treść art. 10 § 1 k.w. i art. 8 § 1 k.k.s.

Mamy więc do czynienia z mechanizmem, który dzieli jedność na wielość, a na poziomie wymiaru kary dokonuje ponownego scalenia. Konstrukcja ta prowadzi do multiplikacji karania za jedno zachowanie. W płaszczyźnie materialnoprawnej konstrukcja zbiegu idealnego oznacza uznanie jednego czynu za przestępstwo i wykroczenie, zatem za dwa różne czyny, skutkiem procesowym jest zaś możliwość prowadzenia dwóch postępowań o jeden czyn²⁴⁵. W doktrynie w odniesieniu do prawa wykroczeń przyjmuje się, że jest to uzasadnione tym, że art. 10 k.w. nie pozwala, by np. brak oskarżenia prywatnego lub wniosku o ściganie powodował bezkarność sprawcy, który jest również sprawcą wykroczenia, a z drugiej strony ten sam przepis zapewnia rozwiązanie uniemożliwiające multiplikację karania za przestępstwo i wykroczenie. Jest jasne, że jest to coś zupełnie odwrotnego do redukcji wielości

244 M. Wierzbowski, *Opinia...*, s. 5–6.

245 P. Daniluk, *Idealny...*, s. 564; K. Witkowska, *Idealny...*, s. 110.

ocen – w gruncie rzeczy jest to wyjątek od zasady *ne bis in idem*²⁴⁶. Skutki tego naruszenia są łagodzone przez regulację, zgodnie z którą w razie skazania za przestępstwo i wykroczenie wykonuje się tylko surowszą karę lub środek karny, a w razie wcześniejszego wykonania kary lub środka łagodniejszego zalicza się je na poczet kary lub środka surowszego. Warto wszakże zauważyć, że mechanizm redukcji nie eliminuje wszystkich następstw podwójnego skazania, a jedynie część z nich. Wydaje się jednak, że naruszenie to ma przede wszystkim charakter procesowy, a materialnoprawne mechanizmy służące redukcji negatywnych skutków ukarania da się, mimo pewnych wątpliwości, ocenić jako efektywne, gdyż nie powodują multiplikacji dolegliwości.

Taka metoda redukowania wielości ocen prawnokarnych jest zatem dość efektywna, jednak można mieć zastrzeżenia co do zakresu, w jakim powinna mieć ona zastosowanie. Odnośnie do losów owego multiplikowania na gruncie prawa wykroczeń mam wykrystalizowany pogląd. Uważam, że proponowana przeze mnie od jakiegoś czasu głęboka reforma prawa wykroczeń może i tu przynieść dobre efekty. Gdyby zlikwidować prawo wykroczeń w obecnym kształcie, czyli pozbyć się hybrydy prawa karnego i prawa administracyjno-karnego, wykroczenia o ewidentnie kryminalnym charakterze można byłoby przekształcić w występki. Będą w ich wypadku działać mechanizmy redukcji wielości ocen typowe dla prawa karnego, tak samo jak ma to miejsce obecnie. Gdyby zaś obecne wykroczenia czysto porządkowe połączyć z obecnymi deliktami administracyjnymi i obudować je aparaturą prawa karnego, z narzędziami takimi jak obecny art. 10 k.w., rozwiązałibyśmy przy okazji problem redukcji ocen na gruncie deliktów administracyjnych, a w odniesieniu do obecnych wykroczeń kryminalnych rozstrzygnęlibyśmy za jednym zamachem zarówno kwestię ich statusu, jak i kwestię redukcji odpowiedzialności. Mechanizm redukcyjny przewidziany w art. 10 k.w. pozostałby w mocy, jednak miałby zastosowanie do nowo powstałej materii wykroczeniowej, nie powodowałby poczucia pewnego dysonansu wynikającego w znacznej mierze właśnie z niejednolitego charakteru współczesnego prawa wykroczeń.

Co do idealnego zbiegu czynów karalnych przewidzianego w prawie karnym skarbowym wydaje się, że obecny mechanizm można uznać za

246 P. Daniluk, *Idealny...*, s. 568–569; K. Witkowska, *Idealny...*, s. 130.

racjonalny. Alternatywą byłoby wprowadzenie zbiegu kumulatywnego z przepisami powszechnego prawa karnego, co jednak nie pozwoliłoby na stosowanie szeregu specyficznych dla prawa karnego instytucji prowadzących do wyłączenia odpowiedzialności karnej. Dlatego należy zostać raczej na gruncie modelu obecnego w tym zakresie.

Dojdźmy wreszcie do tego, co prawdopodobnie miało być istotą mojego tekstu, a zatem redukcji wielości ocen przy wielości przestępstw na gruncie klasycznego prawa karnego. Rozważmy najpierw kwestię rzeczywistego zbiegu przestępstw, a więc sytuacji, w której na gruncie klasycznego prawa karnego mamy do czynienia z więcej niż jednym czynem poddawanych ocenie prawnokarnej z zastosowaniem mechanizmu redukcyjnego nie na etapie ustalania istnienia jednego lub więcej niż jednego czynu, ani nawet nie na etapie ustalania jednej czy więcej niż jednej kary, lecz na etapie efektywnego wykonania pełnego zakresu konsekwencji związanych ze wszystkimi poddawanych łącznej ocenie przestępstwami. Akceptując założenie, że leżąca u podstaw mechanizmów redukcyjnych potrzeba racjonalizacji odpowiedzialności karnej nie wynika z dążenia do tego, aby uczynić ją sprawiedliwszą, lecz by ją uprościć²⁴⁷, muszę stwierdzić, że potrzeba ta w wypadku zbiegu przestępstw w obecnie znanej postaci jest realizowana tylko częściowo, albo inaczej – tylko w pewnej perspektywie. Jest ona realizowana bowiem w tym sensie, że wielość kar zostaje zintegrowana do jednej kary podlegającej wykonaniu. I nie jest realizowana, a przeciwnie – podlega daleko idącej komplikacji w perspektywie, w której kładzie się akcent na prostotę ustalenia prawnokarnych konsekwencji popełnienia wszystkich tych przestępstw, które pozostają w zbiegu. O ile uproszczeniem jest bowiem to, że ostatecznie redukuje się wielość kar do jednej kary, która ostatecznie podlega wykonaniu, o tyle mechanizm, w jakim jest to wykonywane, trudno uznać za prosty. Mieszany system orzekania kary łącznej jest uzasadniony pod wieloma względami.

Ponieważ samej karze łącznej poświęcone jest odrębne opracowanie zawarte w niniejszym zbiorze, mowa o niej będzie tylko w zakresie niezbędnym dla analizy wad i zalet samej konstrukcji rzeczywistego zbiegu przestępstw skutkującego wymierzeniem kary łącznej jako mechanizmu redukcji odpowiedzialności. Jako cel instytucji kary łącznej

247 J. Giezek, P. Kardas, *O normatywnej...*

przyjmuje się założenie, że proste zsumowanie orzekanych kar (czy też ich wykonywanie po kolei) nie jest racjonalne z punktu widzenia celów polityki kryminalnej²⁴⁸. Przyjmuje się, że wykonywanie kar jedna po drugiej nie uwzględnia prewencyjnej funkcji kary i konieczności jej indywidualizacji²⁴⁹, a także, że represja karna jest w takim wypadku zbyt surowa, gdyż w gruncie rzeczy mamy tu do czynienia z progresją surowości²⁵⁰. Nie wchodząc w szczegółową polemikę z zaprezentowanymi poglądami – zresztą dość powszechnie akceptowanymi w literaturze przedmiotu – warto zauważyć, że argumenty te nie są pozbawione pewnych słabości. Trudno mówić o progresji surowości w sytuacji, kiedy kary zostały wymierzone za poszczególne przestępstwa prawidłowo. Podobnie nie da się uznać, że kara tak wymierzona jest zbyt surowa. Nie da się jednoznacznie ocenić kwestii stosunku sumowania kar do indywidualizacji kary. Uważa się najczęściej, że sumowanie jest zaprzeczeniem indywidualizacji²⁵¹, jednak wydaje się, że takie stawianie sprawy może być kontestowane. Wszak kara zawsze winna być indywidualizowana, co oznacza, że każda z kar łączonych została wymierzona z zastosowaniem tej zasady. Skoro tak, można na zagadnienie patrzeć w ten sposób, że wykonywane powinny być kary indywidualizowane, a więc łączone. Kwestie racjonalności represji karnej są natomiast na tyle złożone, że nie da się, jak się zdaje, wprost stwierdzić, że kara surowa jest co do zasady mniej racjonalna niż kara łagodna. Nie wchodząc w te kwestie z pogranicza prawa karnego i polityki karnej, należy zastrzec, że w stanie prawnym istniejącym przed wejściem w życie ustawy z 20 lutego 2015 r.²⁵² obowiązywało założenie, że prosta kumulacja kar odpowiada wprowadzie idei odpłaty, ale nie sprzyja racjonalnej polityce kryminalnej²⁵³. Dlatego Kodeks karny w pierwotnym brzmieniu znał mieszany system wymiaru kary łącznej.

Warto krótko zwrócić uwagę na kłopoty wynikające z kary łącznej. Pomijam już same kłopoty związane z wymierzaniem kary łącznej, trudności, jakie ma sąd przy adekwatnym jej określeniu. W wypadku

248 Zob.: M. Szewczyk, *Kara łączna...*, s. 10; D. Kala, *Postępowanie...*, s. 20.

249 D. Kala, *Postępowanie...*, s. 20.

250 D. Kala, *Postępowanie...*, s. 20.

251 M. Szewczyk, *Kara łączna...*, s. 10; D. Kala, *Postępowanie...*, s. 20–21.

252 Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2015, poz. 396.

253 *Uzasadnienie...*, 1997, s. 166.

orzekania kar łącznych w jednym postępowaniu intuicyjnie można wyczuć, że sąd często proceduje, mając na uwadze, że to kara łączna będzie wykonywana, a nie żadna z kar częściowych. Operuje zatem tak, że wymierza karę łączną, a następnie dostosowuje kary częściowe, co w praktyce oznacza, że nie robi wiele ponad to, co robi, wymierzając karę przy ciągu przestępstw. Jeszcze inaczej jest przy wyroku łącznym. Badania praktyki wskazują, że w ponad 80% wypadków stosowano asperację, w ponad 11% absorpcję, w prawie 8% kumulację. Sądy stosując asperację, rzadko zwiększają karę najsurowszą o więcej niż 75%, rzadko też kara łączna przekracza 50% sumy kar. Średnia wysokość kary łącznej w stosunku do sumy kar łączonych wyniosła w badanej próbie 66%. Decydując się na zastosowanie zasady asperacji, sądy wymierzają zatem karę łączną bliżej kary najsurowszej z łączonych niż sumy kar. W praktyce oznaczało to znaczną energię włożoną przez sądy w szereg skomplikowanych czynności w praktyce skutkujących orzeczeniem, które przynajmniej w pewnym zakresie będzie musiało być wynikiem apriorycznego założenia o takiej lub innej potrzebie w zakresie ukarania sprawcy. Nie neguję, że potrzeba ta może zostać przez sąd intuicyjnie wyczuła zupełnie poprawnie, konstatuje jedynie jej istnienie. Swoją drogą warto zauważyć, że kara łączna dość często ma charakter nietrwały. Badania praktyki, na które się powołuję, wykazały, że w prawie 1/3 przypadków wydania wyroku łącznego pojawiała się potrzeba rozwiązania poprzedniej kary łącznej. Najczęściej wynikało to z ujawnienia nowego wyroku, rzadziej ze zmiany przepisów²⁵⁴. Nie mam wątpliwości, że samo istnienie kary łącznej i wyroku łącznego prowadzi do ogromnego zainwestowania sił i czasu sądów w działania, które nie są merytorycznym rozstrzygnięciem sprawy o przestępstwo. Idąc dalej, pamiętajmy, że niezwykle kłopotliwe potrafią być różne przypadki kontrapencjonalizacji, czy też sytuacja, w której nastąpiło przedawnienie wykonania kary. Wszystko to razem sprawia, że kara łączna jest wysoce kłopotliwa praktycznie.

Mówię o tym, nieco wchodząc w materię, o której mówić będzie K. Lipiński, gdyż wiąże się to z wątpliwością określoną przez J. Gieźka pytaniem²⁵⁵, czy istnieje potrzeba wyróżnienia instytucji realnego zbiegu przestępstw, a jeżeli tak, to jakie kryteria powinny służyć jej wyodrębnieniu.

254 M. Kulik, *Wyrok...*, s. 197–198.

255 Skierowanym do autora niniejszego wraz z zaproszeniem do opracowania tytułowego zagadnienia.

Otóż odpowiadając na to pytanie nieco przewrotnie, powiem, że zbieg przestępstw, tak czy inaczej nazwany, będzie zawsze istnieć. Jest kwestią definicji, czy nazwiemy zbiegiem przestępstw popełnienie więcej niż jednego przestępstwa kiedykolwiek, czy też popełnienie więcej niż jednego przestępstwa zanim zapadnie wyrok w sprawie o którekolwiek z tych przestępstw. Tak czy inaczej rozumiany zbieg jest ontycznym faktem. Jeśli nie zdefiniujemy, że jest to przypadek popełnienia więcej niż jednego przestępstwa zanim zapadnie pierwszy, chociażby nieprawomocny wyrok w sprawie o którekolwiek z tych przestępstw, będziemy mieli zbieg przestępstw nie w ustawie, tylko w życiu. Nie będziemy mieli za to ciągu przestępstw i kary łącznej. Możliwe, że będziemy mieli w związku z tym znacznie uproszczone życie. Twierdzę bowiem, że instytucje zarówno zbiegu przestępstw, jak i ciągu przestępstw, a w pewnym zakresie może i czynu ciągłego, mają w pierwszej kolejności cel aksjologiczny, a nie prakseologiczny. One nie mają niczego upraszczać, bo upraszczają niewiele, a wiele komplikują. Ich celem jest natomiast uadekwatnienie reakcji karnej do kształtu, w którym jesteśmy w stanie uznać ją za realistyczną. Być może zatem więcej sensu niż utrzymywanie obecnej regulacji miałoby jej całkowite zlikwidowanie i wykonywanie kar po kolei, zgodnie z tym, jak się uprawomocniały. Wypracowaliśmy inne ujęcie, zakładając, że potrzebujemy czegoś, co na poziomie określenia prawnokarnych konsekwencji wielości czynów powoduje – a ostatecznie zostało wykreowane przez prawodawcę – dzięki skorzystaniu z określonej konwencji, która wydaje nam się słuszna i sprawiedliwa, czy po prostu z jakichś powodów użyteczna. Jeśli się nieco uważniej przyjrzyć rozmaitym konfiguracjom, to rzuca się w oczy trudna do sensownego zracjonalizowania prawidłowość, którą dałoby się ująć w twierdzeniu, iż to przede wszystkim liczba integrowanych w zbiorze zachowań powoduje, że stosowany mechanizm redukcyjny prowadzi do złagodzenia albo obostrzenia odpowiedzialności karnej. Kaskadowe stosowanie tych mechanizmów sprawia, że multiplikacja zachowań poddawanych jednej ocenie prawnokarnej skutkuje pewnym złagodzeniem odpowiedzialności karnej. W największym uproszczeniu można i należy powiedzieć, że im więcej przestępstw w zbiegu, tym mniej każde waży przy określaniu kary łącznej. Mnie prowadzi to do wniosku, że gdyby pytanie zadane przez prof. Giezka brzmiało, czy wyobrażam sobie prawo karne bez kary łącznej, odpowiedziałbym, że owszem tak. Ale gdyby pytanie to zadać

komuś innemu, komuś, kto mniej niż ja akcentuje kwestie retrybutywne, a kto jest skłonny racjonalizację karania²⁵⁶ rozumieć inaczej niż ja, zgodnie z założeniem, że racjonalnie to nie nazbyt surowo, odpowiedziałby na to pytanie zupełnie przeciwnie.

To postawienie sprawy można jeszcze uzupełnić stwierdzeniem, że dałoby się wymyślić po prostu skreślenie przepisów o zbiegu przestępstw, orzekanie po kolei o kolejno ujawnianych czynach, wymierzenie za nie kolejnych kar i wykonywanie ich po kolei. Oczywiście pojawi się wtedy konieczność ustalania jakiegoś odpowiednika kary łącznej polegającego na dodawaniu każdej nowo orzeczonej kary do poprzednich, pojawi się potrzeba doliczania kar różnorodnych, pojawi się zatem potrzeba jakiegoś intelektualnego opanowania okoliczności skutkujących wcześniejszym uznaniem kary za wykonaną czy warunkowego przedterminowego zwolnienia, co może w praktyce spowodować, że wyrzucona drzwiami kara łączna wróci oknem, przynajmniej w pewnym zakresie. Być może jest bowiem tak, że istnienie zbiegu przestępstw, tak jak go rozumiemy, i kary łącznej, jako jego konsekwencji, jest efektem właściwej człowiekowi dążności do jakiegoś opanowania rzeczywistości wokół siebie i takiego określenia tego, co ma wykonywać – w danym wypadku takiego określenia wykonywalnej kary – żeby móc je opanować dostępnymi środkami, w danym wypadku ustawowymi.

Niemniej sędzę, a wiem, że nie jest to pogląd popularny, że można pomyśleć prawo karne bez rzeczywistego zbiegu przestępstw i kary łącznej jako jego efektu.

Powyższe w pewnym zakresie zwalnia z odnoszenia się do ciągu przestępstw. Zwalnia, bo likwidując zbieg przestępstw takim, jakim go teraz widzimy, musielibyśmy zlikwidować i ciąg przestępstw. W pewnym zakresie, bo wiem, że przyjęcie złożonej tu prowokacyjnie propozycji likwidacji kary łącznej jest współcześnie nierealne. Kara łączna będzie istnieć, zresztą nawet gdybyśmy zlikwidowali ją taką, jaką jest, coś musiałoby w jej miejsce wejść, choćby z powodów technicznych – jak zauważono wyżej, sąd musiałby mieć coś, co brałby jako podstawę obliczeń w razie warunkowego przedterminowego zwolnienia etc. Musiałaby istnieć, orzekana na zasadzie kumulacji. Ale pewnie będzie istniała w obecnej, mieszanej postaci. W jednym i w drugim wypadku

256. Rozumianą nie jako jej uzasadnienie, a czysto prakseologicznie.

musimy rozważyć kwestię istnienia ciągu przestępstw. Już na wstępie należy skonstatować aksjologiczną nieprzystawalność sytuacji, w której sprawca działa w krótkich odstępach czasu w wykonaniu powtarzającej się sposobności, realizuje ten sam zestaw ustawowych znamion i może być w pewnych sytuacjach potraktowany łagodniej, niż gdyby popełnił szereg tych samych przestępstw, które nie byłyby powiązane takim węzłem. Aby rzecz ujrzeć we właściwej perspektywie, zestawmy to jeszcze z czynem ciągłym, w wypadku którego mamy do czynienia z jeszcze większą integracją, ostatecznie prowadzącą do wymierzenia jednej kary. Mam zresztą świadomość, że szereg refleksji współcześnie odnoszących się do czynu ciągłego jest w pewnym sensie napiętnowanych tym, że niektóre z nich były odnoszone do tego, co M. Cieślak nazywał przestępstwem ciągłym, a część do tego, co ów autor nazywał przestępstwem ratalnym²⁵⁷. Zglajchsztaltowane do opisu jednego fenomenu nazwanego czynem ciągłym powoduje być może nielinearność w jego intelektualnej obróbce we współczesnej doktrynie. Mając na uwadze i to, i okoliczność, że – jak słusznie pisze J. Giezek – mamy do czynienia z pewną kaskadą integracji zachowań i prawnokarnej reakcji na nie, możemy uznać, że kwestia ta odciska się i na naszym rozumieniu ciągu przestępstw²⁵⁸. Nie wchodząc bliżej w to skomplikowane zagadnienie, chcę zadeklarować, że bardziej nawet niż prawo karne bez kary łącznej jestem sobie w stanie wyobrazić prawo karne bez ciągu przestępstw. Mam przy tym nieodparte wrażenie, że samo istnienie tej instytucji jest efektem nigdy nie rozstrzygniętego w zadowalający sposób sporu między zwolennikami jedno- i wieloczynowej koncepcji przestępstwa ciągłego. Niezależnie zaś od tego, czy tak właśnie jest, uważam, że konstrukcja ciągu przestępstw nie wnosi niczego, czego nie byłibyśmy w stanie osiągnąć umiejętnym operowaniem mechanizmami integracyjnymi na poziomie jedności i wielości czynów, czy też adekwatnym dobieraniem sankcji w sytuacji oceniania wielości czynów.

Przejdźmy wreszcie do pomijalnego zbiegu przestępstw, za którego jedyny przypadek uważam przestępstwa współukarane²⁵⁹. Poszuku-

257 M. Cieślak, *Polskie...*, s. 410–411.

258 J. Giezek, *Integrowanie...*

259 Dokonuję tu pewnego skrótu myślowego. Należy bowiem przypomnieć, że współukaranie niekiedy, moim zdaniem niesłusznie, jest uważane za przypadek prawnej jedności czynu, a nie pomijalnego zbiegu przestępstw.

jąc kiedyś normatywnego kształtu tej nieco – przynaję – dziwacznej instytucji, doszedłem do szeregu wniosków, które tylko częściowo są oryginalne. Muszę bowiem w pewnym przynajmniej zakresie być tu dłużnikiem P. Kardasa. Istnienie współukarania jest uzasadniane najczęściej brakiem potrzeby karania²⁶⁰. Warto to rozwinąć, mając świadomość, że nie ułatwia tego okoliczność, słusznie podniesiona przez P. Kardasa, że współukaranie z trudem poddaje się jednoznacznym teoretycznym i dogmatycznym kategoryzacjom²⁶¹. W pewnym uproszczeniu można przyznać, że racją współukarania jest brak potrzeby karania za przestępstwo współukarane polegający na tym, że wystarczające jest ukaranie za przestępstwo główne. Ów brak potrzeby należy rozumieć jako sytuację, w której wymierzenie kary za przestępstwo współukarane w zasadzie nie spowoduje doskonalszego zrealizowania celów kary, niż wymierzenie jej tylko za przestępstwo główne. Wszystkie cele kary są zrealizowane przez karę orzeczoną za przestępstwo główne²⁶². Wydaje się jednak, że realizacja pewnych jej celów jest ograniczona. Co prawda ewentualne wymierzenie kary za przestępstwo współukarane nie zwiększyłoby ogólnego poziomu dolegliwości sankcji stanowiącej reakcję na całokształt ocenianej aktywności sprawcy. Zachowany zostaje aspekt szczególnoprewencyjny. Jednak skoro skazanie następuje tylko za jedno z kilku przestępstw, sprawca nie zostanie napiętnowany z tytułu popełnienia innego (innych). Upośledza to nieco aspekt generalnoprewencyjny.

W imię czego się go upośledza? Słusznie zauważa P. Kardas, że współukaranie to kolejny, obok kary łącznej, mechanizm integracyjny i redukcyjny skutkujący przekształceniem wielości podstaw prawnokarnego wartościowania w jedność na poziomie wymiaru kary²⁶³. Nawiązuje w tym do stanowiska M. Cieślaka, że praktyczne potrzeby i cele prawa karnego skłaniają niekiedy do dalej posuniętej syntezy niż tylko wymiar kary łącznej, że reagowanie na każdy czyn z osobna traci praktyczny sens²⁶⁴. W tym sensie współukaranie jest „krokiem dalej” w stosunku do wymierzenia kary łącznej na zasadzie absorpcji.

260 A. Spotowski, *Pomijalny...*, s. 192; A. Spotowski, *O redukcji...*, s. 77; P. Kardas, w: *System...*, s. 1025; K.H. Drechsler, *Die mitbestrafte...*, s. 61.

261 P. Kardas, w: *System...*, s. 1025.

262 J. Giezek, w: M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo...*, s. 246.

263 P. Kardas, w: *System...*, s. 1038–1039. Zob. też P. Kardas, *„Idealny...*, s. 24.

264 M. Cieślak, *Polskie...*, s. 405.

Co prawda można uważać, że skoro z punktu widzenia ostatecznego efektu postępowania nie ma różnicy między współukaraniem a wymierzeniem kary łącznej na zasadzie absorpcji, to jest w zasadzie obojętne, co się zrobi. Zgoda, że współukaranie jest przypadkiem redukcji wielości przestępstw do jedności reakcji idącym krok dalej niż kara łączna. Jednak istotne jest stwierdzenie M. Cieślaka, że do tak daleko posuniętej syntezy skłaniają cele i potrzeby prawa karnego²⁶⁵. Na pewno celem i potrzebą jest uproszczenie oceny zachowań, dokonanie operacji podobnej do skrócenia ułamka zwykłego. Jest to wartość, której nie należy lekceważyć.

Z drugiej jednak strony skazanie za przestępstwo współukarane nie zmieni poziomu represji, a będzie miało walor generalnoprewencyjny. Kara jest naturalnym następstwem przestępstwa, a zatem regułą winno być jej wymierzenie²⁶⁶. Tu niecelowość karania wynika tu nie z tego, że dane przestępstwo nie jest karygodne, lecz z tego, że w ramach redukcji/integracji wspólnie z innym przestępstwem dochodzi do stwierdzenia, że jego karygodność nie wpływa na karygodność całości. Dlaczego zatem nie orzekać o przestępstwie współukaranym i nie wymierzać za nie kary, skoro z punktu widzenia wymiaru kary w obu wypadkach wszystko kończy się tak samo, a nieorzekanie wiąże się z koniecznością podjęcia ustaleń w kierunku stwierdzenia przesłanek współukarania? Skoro zaś tak jest, to być może w ogóle nie ma sensu wprowadzanie współukarania jako takiego.

Zabranianie czynów pod groźbą kary zawsze bezpośrednio lub pośrednio wiąże się z ochroną akceptowanych przez ustawodawcę wartości²⁶⁷. Z kolei redukowanie odpowiedzialności odbywa się w pewnym zakresie w imię wartości wewnętrzprawnych, do których należy zapewnienie wydolności systemu i jego sprawności, co wydaje się zasadniczą wartością wnoszoną do systemu przez prawne mechanizmy redukcyjne. Kwestią istotną z punktu widzenia ogólnego rachunku zysków i strat w zakresie wzajemnego stosunku wartości jest to, czy w imię redukcji odpowiedzialności można zrezygnować (ograniczyć) ochronę innych wartości, konkretnie tych, których ochronie służy zakaz naruszony przez sprawcę przestępstwa współukaranego.

265 M. Cieślak, *Polskie...*, s. 405.

266 W. Wolter, *Od nadzwyczajnego...*, s. 603.

267 J. Kulesza, *Problemy...*, s. 101 i n.

Można uważać, że w wypadku współukarania mamy do czynienia z oceną tylko przestępstwa głównego z pominięciem współukarane-go²⁶⁸, co oznaczałoby, że skazanie za przestępstwo główne uwzględnia naruszenie (narażenie) przedmiotu chronionego przestępstwem współukaranym. Można przyjąć ogólne założenie, że w wypadku, w którym elementy decydujące o poziomie karygodności przestępstwa współukaranego miałyby wpływać na poziom karygodności całości, uważam współukaranie za niezasadne. Przestępstwo współukarane nie powinno mieć żadnych cech, które wpłynęłyby na zwiększenie ogólnego poziomu karygodności całości. Czynniki wpływające na jego karygodność powinny być pomijalne. Redukcja, o której tu mowa, nie przyspiesza procesu prawnokarnej oceny przestępstw wchodzących w zakres współukarania²⁶⁹, to jednak samo uproszczenie prawnokarnej oceny wartościowanego układu zdarzeń ma określoną wartość. Racjonalizuje reprezentację, porządkuje ogłód prawnokarnie ocenianego zachowania.

Poszukując kryteriów stosowania tej instytucji, której istnienie – przyznam – trochę na wiarę przyjmuję, widzę następujące: należy zacząć od tego, że skoro ocena współukarania następuje wyłącznie *in concreto*, to w podobnym układzie prawnym instytucja może być stosowana lub nie, w zależności od oceny stanu faktycznego, przy czym nie istnieje podstawa normatywna umożliwiająca dokonanie tej oceny²⁷⁰. Dla współukarania konieczne jest zaistnienie wielości czynów popełnionych przez jednego i tego samego sprawcę. Między wchodzącymi w grę przestępstwami musi istnieć związek. Związek ten musi mieć charakter funkcjonalny, co oznacza, iż popełnienie przestępstwa współukaranego nie byłoby potrzebne albo możliwe bez popełnienia przestępstwa głównego. Naturalnie takie powiązanie musi implikować inne: powiązanie stron podmiotowych – sprawca podejmuje zamiar popełnienia czynu czy też zamiar zachowania nieostrożnego dlatego, że podejmuje lub podjął zamiar w odniesieniu do innego czynu, albo że podejmując go, wchodzi na drogę, która prowadzi go do możliwości podjęcia takiego zamiaru w odniesieniu do kolejnego czynu. Kolejnym wymaganiem jest

268 P. Kardas, w: *System...*, s. 1032.

269 Przypomnijmy, że zastosowanie współukarania wymaga szczegółowego wyjaśnienia okoliczności sprawy, zarówno w odniesieniu do potencjalnego przestępstwa współukaranego, ale i w odniesieniu do głównego. M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 38.

270 W. Wolter, *Reguły...*, s. 119–121; W. Wolter, *Nauka...*, s. 350; J. Kostarczyk-Gryszka, *Problem...*, s. 19; A. Spotowski, *O redukcji...*, s. 77; M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 91.

względna tożsamość rodzajowego przedmiotu ochrony, który to wymóg piszący te słowa jest skłonny nieco rozluźnić²⁷¹. Kolejnym wyzwaniem jest znacząca różnica między stopniem społecznej szkodliwości przestępstw, które są oceniane pod kątem współukarania. Stawiane są tu różne wymagania, tzn. mówi się o różnym poziomie zróżnicowania. Bez większego ryzyka popełnienia błędu można uznać, że istnieje zgoda co do tego, że różnica między stopniem społecznej szkodliwości wchodzących w grę przestępstw winna być tak istotna, że ewentualna kara łączna byłaby w tym wypadku wymierzona na zasadzie absorpcji²⁷². To ogólne założenie może być zmieniane przy wykorzystaniu całego szeregu modyfikatorów, niemniej ostatecznie chodzi zawsze o to samo – o sytuację, która nie ma celu osobnego ukarania sprawcy za przestępstwo współukarane, gdy został on już ukarany za przestępstwo główne. Bezkarność przestępstwa współukarane czerpie uzasadnienie z karalności przestępstwa głównego²⁷³. Czynnikiem, na który w literaturze i orzecznictwie zwraca się stosunkowo najmniejszą uwagę, a który piszący te słowa uważa za niezwykle istotny, jest dodatkowo tożsamość pokrzywdzonego²⁷⁴. Z kolei podnoszona niekiedy przesłanka tożsamości przedmiotu czynności wykonawczej nie ma większego znaczenia i może mieć wyłącznie charakter pomocniczy²⁷⁵.

Generalnie można zauważyć, że kryteria współukarania cechuje pewna plastyczność, odnosząca się zwłaszcza do przedmiotu ochrony i zasad wymiaru kary (w szczególności poziomu społecznej szkodliwości). Można uznać, że stanowią one swego rodzaju system naczyń połączonych, w odróżnieniu od wielości, powiązania przestępstw i ukarania za przestępstwo główne, a także wymagań dotyczących tożsamości pokrzywdzonego, które tworzą swego rodzaju gorset dla współukarania²⁷⁶.

271 M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 119 i n.

272 M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 122.

273 M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 139.

274 Zob. np.: wyrok SN z 28 września 1973 r., II KR 123/73; wyrok SN z 10 grudnia 1997 r., IV KKN 206/97; wyrok SN z 28 listopada 1990 r., II KR 97/90; wyrok SA w Katowicach z 27 maja 1993 r., II AKr 169/93; wyrok SA w Łodzi z 21 lutego 1996 r., II AKa 6/96; postanowienie SN z 25 lutego 2002 r., I KZP 1/2002 z glosą M. Kulik, *Glosa...*, s. 215; wyrok SA w Katowicach z 25 czerwca 2015 r., II AKa 192/15; M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 140 i n.

275 M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 147.

276 M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 150.

Po tym przydługim wprowadzeniu spróbuję odpowiedzieć na pytanie, które zadał mi prof. J. Giezek – czy wskazana byłaby kodyfikacja zasad odpowiedzialności za przestępstwa współukarane. Mogę odpowiedzieć krótko, że nie byłaby, ale nawet taka krótka odpowiedź musiałaby się wiązać z udzieleniem odpowiedzi na pytanie pomocnicze. Otóż gdyby chcieć w ogóle rozważać kwestię kodyfikacji współukarania, pojawiłaby się potrzeba przesądzenia jego charakteru. Współcześnie postrzega się je albo jako przypadek prawnej jedności czynu (dodam, że uważam takie stanowisko za z gruntu błędne, niemniej pojawia się ono często w orzecznictwie, co wynika moim zdaniem z wygody procesowej, jaką oferuje jego przyjęcie)²⁷⁷, albo jako przypadek pomijalnego zbiegu przestępstw, co uważam za słuszne, a co w orzecznictwie cieszy się znacznie mniejszym poparciem.

Dodajmy, że to, co *de lege lata* nie jest słuszne, można wszak wprowadzić ustawowo i wówczas będzie normatywnie uzasadnione. Można zatem wprowadzić czynności współukarane do ustawy karnej jako przypadek prawnej jedności czynu. Niedawno padła taka propozycja²⁷⁸. Jej realizacja doprowadziłaby do korzystnych skutków procesowych²⁷⁹, trzeba byłoby jednak rozważyć, jak powinno to zostać wykonane, by nie powstały nowe trudności. Pozytywem byłoby usunięcie wątpliwości co do charakteru instytucji. Wielość czynów stałaby się prawnie jednym czynem, zbieg przestępstw stałby się zbiegiem przepisów, ze wszystkimi skutkami tej sytuacji. Mógłby to być art. 11 § 4 k.k. w brzmieniu: „Czynności współukarane wchodzą w skład czynu zabronionego. Nie stosuje się do nich art. 11 § 2” lub: „Czynności współukarane stanowią część czynu zabronionego. Nie stosuje się do nich art. 11 § 2” albo: „Czynności współukarane stanowią jeden czyn z czynem głównym. Nie stosuje się do nich art. 11 § 2”. Rozwiązanie to ma tę istotną zaletę, że

277 Postanowienie SN z 9 października 1962 r., Rw 1007/62; postanowienie SN z 10 września 1962 r., Rw 892/62; wyrok SN z 9 listopada 1974 r., Rw 513/74; wyrok SN z 22 lutego 1983 r., IV KR 5/83 z krytyczną glosą M. Bieniek, *Glosa...*, s. 143 i n.; wyrok SA w Warszawie z 15 września 1999 r., II AKa 125/99; wyrok SA we Wrocławiu z 21 lutego 2001 r., II AKa 13/01; wyrok SA w Białymstoku z 11 czerwca 2002 r., II AKa 109/02; wyrok SA we Wrocławiu z 2 lutego 2006 r., II AKa 360/05; wyrok SA w Katowicach z 19 maja 2006 r., II AKa 114/06.

278 P. Kardas, *Głos w dyskusji...*, s. 193–194.

279 Możliwe byłoby atrakcyjne dla praktyki rozstrzygnięcie polegające na uzupełnieniu opisu czynu głównego o elementy charakteryzujące czynność współukaraną (składając takie nazwy byłyby dla nich wówczas adekwatne).

jego wprowadzenie przesądziłoby sposób procesowego rozstrzygnięcia w sytuacji, w której uprzednio wszczęto postępowanie zarówno w sprawie o przestępstwo główne, jak i współukarane. Wówczas stosowane w praktyce, obecnie moim zdaniem nieuprawnione, uzupełnianie opisu przestępstwa głównego o znamiona przestępstwa współukaranego²⁸⁰ zaczęnie być prawidłowe. Zapewne też prostsze byłoby weryfikowanie błędnego rozstrzygnięcia w przedmiocie współukarania²⁸¹.

Warto jednak zauważyć, że wprowadzanie tej zmiany nie byłoby konieczne, gdyby przesłanki współukarania *de lege lata* ukształtować inaczej, niż obecnie najczęściej przyjmuje się w literaturze i orzecznictwie. Gdyby, jak proponuje piszący niniejsze słowa, uzupełnić zestaw przesłanek współukarania o wymóg ukarania za przestępstwo główne i dopuścić współukaranie tylko w postępowaniu jurysdykcyjnym, a w postępowaniu przygotowawczym tylko w wypadku, w którym za przestępstwo główne już skazano w innym postępowaniu, nie będzie potrzebna żadna zmiana normatywna²⁸².

Wreszcie swego rodzaju wyłączeniem wielości ocen przy wielości przestępstw jest tzw. umorzenie absorpcyjne przewidziane w art. 11 k.p.k. i art. 11 § 1 k.p.k. Zgodnie z nim postępowanie w sprawie o występpek zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 5 można umorzyć, jeżeli orzeczenie kary wobec oskarżonego byłoby oczywiście niecelowe ze względu na rodzaj i wysokość kary prawomocnie orzeczonej za inne przestępstwo, a interes pokrzywdzonego temu się nie sprzeciwia. Umorzenie absorpcyjne nie odpowiada wprost instytucji przestępstw współukaranych. Dotyczy tylko przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności do lat 5, a zatem nie dotyczy wykroczeń, a także przestępstw zagrożonych karą surowszą. Nie są to więc instytucje tożsame, jednak zewnętrznie są dość podobne. W pewnych układach procesowych mogą pełnić podobną funkcję, tzn. służyć załatwianiu podobnych spraw w zewnętrznie podobny sposób²⁸³. W obu wypadkach chodzi o bezkarność przestępstwa w sytuacji, w której kara orzeczona za drobniejsze przestępstwo nie wpłynie na ogólny poziom represji w odniesieniu do obu przestępstw ocenianych łącznie.

280 Zamiast wielu A. Marek, P. Gensikowski, *Konstrukcja...*, s. 7 i n.

281 Zob. M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 221 i n.

282 M. Kulik, *Przestępstwa...*, s. 90.

283 P. Kardas, w: *System...*, s. 1061.

Ostatecznie zatem mechanizmy redukcyjne w prawie karnym układają się w system, w którym chodzi o racjonalne zsumowanie działalności sprawcy pozwalające na jej prakseologicznie wydajny ogląd i ocenę. Najpierw ewentualnemu zastosowaniu podlegają te, które służą redukcji podstaw prawnokarnego wartościowania, następnie te, które dotyczą sposobu przypisania tej odpowiedzialności, wreszcie te, które służą ujednoliceniu orzeczonych kar²⁸⁴, a na koniec – patrząc na kwestię szeroko – uproszczeniu procedowania w sprawie o kilka wspólnie wartościowanych czynów implikujących odpowiedzialność represyjną – przez co rozumiem nie tylko wspólne wartościowanie więcej niż jednego przestępstwa, ale także w różnych układach: przestępstwo–wykroczenie, wykroczenie–wykroczenie, delikt dyscyplinarny–przestępstwo, delikt dyscyplinarny–wykroczenie. System ten może być efektywny, należy jednak rozważyć – po pierwsze, likwidację prawa wykroczeń przez jego rozparcelowanie między prawo karne i deliktowe prawo administracyjne, wprowadzenie efektywnego mechanizmu ustawowego skutkującego pełnowartościową implementacją standardu Engel, po drugie zaś, zmianę praktyki stosowania instytucji pomijalnego zbiegu przestępstw w postaci współukarania, niekoniecznie zaś zmianę charakteru tej instytucji.

Drugi z przedstawionych postulatów jest wykonalny niemal od zaraz, jednak nie wiąże się ze zmianami ustawodawczymi, aczkolwiek można mieć wątpliwości, czy nie nastąpi w tej mierze jakiś większy opór materii. Natomiast pierwszy jest operacją wymagającą bardzo starannego przygotowania i przeprowadzenia ustawowego. Należałoby bardzo starannie wybrać typy wykroczeń, które powinny być występami i te, które powinny być deliktami administracyjnymi, a nade wszystko przygotować część ogólną represyjnego prawa administracyjnego z prawdziwego zdarzenia, zatem taką, która pozwoli na wydajną praktycznie redukcję odpowiedzialności. Musiałaby ona uwzględniać poprawną implementację ustawową standardu Engel, co wiązałoby się też z konieczną oceną orzecznictwa ETPC, które ostatnio – jak wskazano – dokonuje ześlizgu w stronę osłabienia funkcji gwarancyjnej. Jest to projekt, który należy planować na lata.

284 M. Bielski, *Normatywne...*, s. 406; J. Giezek, *Tożsamość...*, s. 122.

Literatura

- Aarnio A., *On Paradigm of Legal Dogmatics – Problems of Scientific Progress in Legal Research*, w: *Contemporary Conceptions of Law*, red. P. Trappe, Wiesbaden 1982.
- Barczak-Oplustil A., *Dyrektywy wymiaru kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Barczak-Oplustil A., Małecki M., Tarapata S., Iwański M., *Ekspertryza. Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 762)*, „Krakowski Instytut Prawa Karnego” z 19 lipca 2022 r., <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/>, dostęp: 30 stycznia 2025 r.
- Barczak-Oplustil A., *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 2.
- Bielski M., *Normatywne mechanizmy zapobiegające przyjęciu realnego zbiegu przestępstw jako negatywna przesłanka zastosowania instytucji kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Bieniek M., *Glosa do wyroku SN z dnia 22 lutego 1983 r., IV KR 5/83*, „Nowe Prawo” 1984, nr 5.
- Błachnio-Parzych A., *Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej*, Warszawa 2016.
- Błaszczak W., Glastner J., *Lex retro non agit czy nullum crimen sine lege*, „Państwo i Prawo” 1985, nr 4.
- Bogdan G., w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2013.

- Bogdan G., *Problematyka wymiaru kary łącznej w ustawodawstwach karnych Niemiec, Austrii i Szwajcarii*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Bojańczyk A., *Z problematyki relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną i karną (na przykładzie odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004.
- Bojarski T., *Kilka uwag na temat relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną a karną*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3.
- Bojarski T., w: *System prawa karnego. Tom 2. Źródła Prawa Karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.
- Bosek L., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Bruckmüller K., Altrichter K., *Cross-border victim in Austria*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Brudzik M., Zagrodnik J., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2024.
- Buchała K., Cwiąkowski Z., Szewczyk M., Zoll A., *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, red. K. Buchała, Warszawa 1994.
- Buchała K., *Direktywy sądowego wymiaru kary*, Warszawa 1964.
- Buchała K., Krazue Z., *Dwugłos na temat „warunkowe zawieszenie wykonania kary a wyrok łączony”*, „Palestra” 1978, nr 5–6.
- Buchała K., *Wymiar kary łącznej*, „Państwo i Prawo” 1972, z. 1.
- Budyn-Kulik M., *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex 2025.
- Budyn-Kulik M., *Wykroczenia – małe przestępstwa, czy czyny o charakterze administracyjnym*, w: *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017.
- Byczyński M., *O niekonstytucyjności tzw. recydywy w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11.
- Christie N., *Conflicts as property*, „The British Journal of Criminology” 1977, z. 17 (1).
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
- Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. E. Ostaszewska-Żuk, Warszawa 2016, https://pl.boell.org/sites/default/files/cudzoziemcy_w_polsce_podrecznik.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Cwiąkowski Z., *O niektórych pojęciach związanych z wymiarem kary*, „Nowe Prawo” 1989, nr 4.
- Czarnecki P., *Postępowanie dyscyplinarne wobec osób wykonujących prawnicze zawody zaufania publicznego*, Warszawa 2013.

- Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012.
- Daniluk M., *Idealny zbieg wykroczenia z przestępstwem*, w: *Aktualne problemy konstytucyjne w świetle wniosków, pytań prawnych i skarg konstytucyjnych do Trybunału Konstytucyjnego 2010 – 2012*, red. P. Daniluk, M. Laskowska, Warszawa 2013.
- Dębski R., *Współdziałanie przy przestępstwie indywidualnym w ujęciu nowego kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 2002, z. 6.
- Drabik L., Sobol E., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2007.
- Drechsler K.H., *Die mitbestrafte Tat (Straflose Vor- und Nachtat)*, Borna–Leipzig 1936.
- Dziergawka A., *Reguły intertemporalne związane z orzekaniem kary łącznej w warunkach art. 81 Tarczy 4.0*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 11–12.
- Fila K., *Domniemanie w polskim prawie karnym*, Warszawa 2023.
- Florczak-Wątor M., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Gardocki L., *Prawnokarna problematyka sędziowskiej odpowiedzialności dyscyplinarnej*, w: *Przestępstwo–kara–polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Giezek J., *Dyrektywy wymiaru kary łącznej*, w: *Dyrektywy sądowego wymiaru kary*, red. J. Majewski, Warszawa 2014.
- Giezek J., Gruszecka D., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012.
- Giezek J., *Integrowanie wielości zachowań (czynów) jako podstawa mechanizmu redukującego odpowiedzialność karną*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Giezek J., Kardas P., *Mechanizmy redukcyjne przy wielości przestępstw a kolizja ustaw w czasie*, w: *Reguły intertemporalne w prawie karnym. Pokłosie XV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2019.
- Giezek J., Kardas P., *Nowe uregulowanie ciągłości popełnienia przestępstwa i wykroczenia (art. 12 § 2 kodeksu karnego oraz 10a kodeksu wykroczeń)*, „Palestra” 2019, nr 1–2.
- Giezek J., Kardas P., *O kryteriach obiektywnego oraz subiektywnego przypisania z punktu widzenia podstaw odpowiedzialności karnej – uwagi wprowadzające*, w: *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
- Giezek J., Kardas P., *O modelach ciągłości popełnienia przestępstwa oraz przejawach jej instrumentacji w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 7–8.
- Giezek J., Kardas P., *O normatywnej istocie i funkcjach mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną w ujęciu teoretycznym, dogmatycznym oraz kryminalno-politycznym*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Giezek J., *Kilka uwag o modyfikacji podstaw wymiaru kary łącznej*, w: *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r.*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015.

- Giezek J., Kokot R., *O problemach związanych z kumulacją podstaw regresji i progresji karania*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzosek*, red. J.C. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, A. Ziółkowska, Warszawa 2023.
- Giezek J., Lipiński K., *Kara łączna oraz modele jej wymiaru – próba nowego spojrzenia*, w: *Ostatnio wprowadzone oraz zapowiadane zmiany w Kodeksie karnym z perspektywy racjonalnej polityki kryminalnej*, red. J. Majewski, Warszawa 2026 (w druku).
- Giezek J., *O możliwości naukowego uzasadnienia zmiany modelu odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 2017, z. 2.
- Giezek J., *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzanej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8.
- Giezek J., *Okoliczności wpływające na wymiar kary a modyfikujące znamiona czynu zabronionego*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Giezek J., *Tożsamość czynu jako podstawa różnicowania mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr XLIII.
- Giezek J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Giezek J., *Zbieg przepisów a konstrukcja przestępstwa ciągłego*, w: *Zbieg przepisów i zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Giezek J., *Znamiona modyfikujące typ czynu zabronionego a okoliczności wpływające na wymiar kary*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Warszawa 2017.
- Giętkowski R., *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim*, Gdańsk 2013.
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3.
- Gregorczyk D., *Administracyjne kary pieniężne w nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego*, w: *Nowe instytucje procesowe w postępowaniu administracyjnym w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego z dnia 7 kwietnia 2017 roku*, red. A. Gronkiewicz, A. Ziółkowska, Katowice 2017.
- Grzegorzczak P., Weitz K., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Harasimowicz M., *Nowy model kary łącznej. Aspekty materialnoprawne*, Kraków 2022.
- Harasimowicz M., *O sumowaniu kar słów kilka (uwagi krytyczne)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019, z. 1.
- Heine G., *Unterschiedung zwischen Straftaten und Ordnungswidrigkeiten*, „Jurisprudenz” 1999, t. 12.
- Hellwege Ph., Soniewicka M., *Law and Interdisciplinarity*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege, M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Hryniewicz-Lach E., *Cross-border victims in Poland*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.

- Informacja o wynikach kontroli: Realizacja zadań Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości*, KPB.430.010.2021, Nr ewid. 132/2021/P/20/037/KPB, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa, 2 sierpnia 2021 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,24738,vp,27486.pdf>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Izydorzyc J., *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015.
- Janczukowicz K., *O pojęciu „zagrożenia karą” w świetle obowiązującego prawa karnego*, „Nowe Prawo” 1990, nr 1–3.
- Janiszewski B., *Recydywa wielokrotna w prawie karnym. Zagadnienia nadzwyczajnego wymiaru kary*, Poznań–Warszawa 1992.
- Joint Statement in Reaction to the Council Position on the Victims’ Rights Directive Revision*, Victim Support Europe, 4 lipca 2024 r., <https://victim-support.eu/news/joint-statement-in-reaction-to-the-council-position-on-the-victims-rights-directive-revision/>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Kaczmarek T., *Ekstraneus jako współdziałający w popełnieniu przestępstwa indywidualnego – problemy sporne*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kaczmarek T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980.
- Kaczmarek T., *Recenzja książki Janusza Raglewskiego, Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego. Analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 6.
- Kaczmarek T., *Sporne problemy odpowiedzialności karnej ekstraneusa za współsprawstwo do przestępstw indywidualnych*, w: *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kegla*, red. R. Jaworski, M. Szostak, Wrocław 2005.
- Kaczor R., *Limitująca funkcja winy przy wymiarze kary*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 11–12.
- Kaftal A., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym*, Warszawa 1985.
- Kala D., Klubińska M., *Kara łączna w projektach nowelizacji Kodeksu karnego – wybrane zagadnienia*, „Kwartalnik Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2014, nr 13.
- Kala D., *Postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego. Zagadnienia karno-materialne i procesowe*, Toruń 2003.
- Kamiński M., *Prawo administracyjne intertemporalne*, Warszawa 2011.
- Kardas P., *„Idealny zbieg przestępstw” jako problem teoretyczny, dogmatyczny i kryminalnopolityczny*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, z. 3.
- Kardas P., Bielski M., *Kara łączna i ciąg przestępstw*, w: *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.

- Kardas P., *Czy decyzje procesowe prokuratora mogą ograniczać sąd w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości: perspektywa modelowa i zmiany ustawodawcze*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2025, nr 4, <https://doi.org/10.60677/CPKiNP2025.4.4>.
- Kardas P., *Głos w dyskusji, w: Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Kardas P., *Instytucja prawa łaski w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2025.
- Kardas P., *Jeden czy dwa modele wymiaru kary łącznej? O paradoksach nowej regulacji kary łącznej*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 11.
- Kardas P., *Kara łączna i ciąg przestępstw*, w: *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Kardas P., *Kilka uwag o sposobach rozstrzygania sporów dotyczących sprawczego współdziałania w popełnieniu przestępstwa indywidualnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43.
- Kardas P., Majewski J., *Kilka uwag o kwestii tzw. rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy w prawie karnym i sposobach jej rozstrzygania*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora K. Buchały*, red. Z. Ćwiąkański, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994.
- Kardas P., *O istocie tzw., mechanizmów redukcyjnych, ich celu i funkcjach*, w: *System Prawa Karnego. Tom 4*, Warszawa 2013.
- Kardas P., *O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, z. 4.
- Kardas P., *Pozorny i pomijalny zbieg przestępstw oraz ciągłość popełnienia przestępstwa*, w: *System prawa karnego. T. 4. Nauka o przestępstwie. Wylączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2017.
- Kardas P., *Problem warunkowego zawieszenia wykonania kary w kontekście zasad wymiaru kary łącznej oraz reguł intertemporalnych*, w: *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*, red. J. Majewski, Toruń 2013.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999.
- Kardas P., *Refleksje po dziesięciu latach obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. (Uwagi o przyjmowanych kryteriach i metodach oceny obowiązującej kodyfikacji karnej)*, w: *Kodeks karny i kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach obowiązywania. Ocena i zmian*, red. M. Mozgawa, K. Dudka, Warszawa 2009.
- Kardas P., *Teoretyczne aspekty ustawowego modelu rozstrzygania zbiegu przepisów typizujących wykroczenia oraz wieloczynowego zbiegu wykroczeń*, w: *Nowy model prawa wykroczeń. Teoria. Praktyka. Przyszłość*, red. W. Wróbel, M. Małecki, M. Pyrcak-Górowska, D. Zajac, Kraków 2024, <https://www.doi.org/10.60677/kipk9788395965593>.
- Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.

- Kardas P., *Typy zmodyfikowane ze względu na podmiot jako szczególna odmiana tzw. przestępstw indywidualnych a formy współdziałania przestępnego*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część 2*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kardas P., w: *System Prawa Karnego. T. 4. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Kardas P., *Wymiar kary łącznej*, w: *System prawa karnego. Tom 5. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Kardas P., *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2011.
- Kardas P., *Zbieg przestępstw czy zbieg kar? Rozważania o podstawie wymiaru kary łącznej w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 3.
- Kardas P., *Zbieg przestępstw i kara łączna w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, Sectio G, Vol. LX, 2.
- Kaufmann A., *Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtsdogmatik*, w: *Einfuehrung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, red. W. Hassemer, Berlin 2016.
- Kędzior S., *Okoliczności wpływające na surowszy wymiar kary a znamiona strony podmiotowej*, 2023, niepublikowana praca magisterska.
- Kluza J., *Aspekty intertemporalne kary łącznej ze szczególnym uwzględnieniem zmian wynikających z nowelizacji kodeksu karnego z 19.06.2020 r.*, „Palestra” 2022, nr 2.
- Kochanowski J., *Redukcja odpowiedzialności karnej. Analiza i ocena założeń Kodeksu karnego z 1997 r. na tle innych polskich kodyfikacji karnych*, Warszawa 2000.
- Kodeks karny. Tom I. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Kokot R., *Nadzwyczajny wymiar kary – kilka uwag i kontrowersji*, „Nowe Kodyfikacje Prawa Karnego” 2009, t. XXV.
- Konarska-Wrzosek V., *Modyfikacje w zakresie ustawowych zagrożeń karnych przewidziane w ramach zwykłego sądowego wymiaru kary*, w: *Nadzwyczajny wymiar kary*, red. J. Majewski, Toruń 2009.
- Konarska-Wrzosek V., w: A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska, V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Koper R., *Stosowanie instytucji skazania bez rozprawy w sprawach złożonych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 4.
- Kostarczyk-Gryszka J., *Problem granic realnego zbiegu przestępstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1968, nr 37.
- Kozielewicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziego za wykroczenie*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. II, Warszawa 2012.

- Kozielewicz W., *Stosowanie prawa karnego materialnego i procesowego w postępowaniu dyscyplinarnym w sprawach sędziów (zarys problematyki)*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Kozielewicz W., *Wpływ instytucji prawa karnego materialnego i procesowego na wykładnię i stosowanie przepisów o odpowiedzialności dyscyplinarnej radców prawnych*, „Themis Polska Nova” 2013, nr 2.
- Król-Bogomilska M., *Penalizacja naruszeń prawa konkurencji w polskim systemie prawa-monolit czy hybryda*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Królikowski M., *Funkcjonalność dogmatyki prawa karnego*, Warszawa 2025.
- Królikowski M., *Wokół problemów z zasadą nullum poena sine lege przy dostosowaniu kary orzeczonej w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008, z. 2.
- Królikowski M., *Wynaturzenia prawa karnego a potrzeba mechanizmów redukcji odpowiedzialności karnej*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
- Królikowski M., Żółtek S., w: *Kodeks karny. Komentarz, Tom I, Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Kruk E., *Sankcja administracyjna*, Lublin 2013.
- Kubicki L., *Projekt prawa o wykroczeniach*, „Państwo i Prawo” 1961, z. 10.
- Kulesza J., *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017.
- Kulik M., Błotnicki M., *Petty Offences in Poland Between Criminal Law and Administrative Law*, „Croatian and Comparative Public Administration” 2021, nr 3.
- Kulik M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2002 r. (I KZP 1/2002)*, „Palestra” 2003, nr 1–2.
- Kulik M., *Przestępstwa współukarane w polskim prawie karnym*, Lublin 2021.
- Kulik M., *Tzw. czynność towarzysząca w świetle reguł wyłączania wielości ocen w sprawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, nr 2.
- Kulik M., w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024.
- Kulik M., Wąsek A., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Kulik M., *Wyrok łączny w praktyce sądowej w latach 2012–2013*, „Prawo w Działaniu” 2015, nr 23.
- Kunicka-Michalska B., Kulesza J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2025.
- Kwiatkowski Z., w: *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, red. Z. Kwiatkowski, Warszawa 2015.
- Lachowski J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023.
- Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.

- Laskowski M., *Czy odpowiedzialność dyscyplinarna jest rodzajem odpowiedzialności karnej?*, „Themis Polska Nova” 2013, nr 1.
- Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Leżak K.J., „Korzystność” wyroku łącznego. *Analiza orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny na tle polskich rozwiązań normatywnych*, Warszawa 2022.
- Leżak K.J., *Racjonalny system wymiaru kary łącznej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2020, t. CXX/2.
- Limburska A., *Aktualne zagadnienia intertemporalne związane z instytucją kary łącznej*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 2.
- Limburska A., *Miejsce niesprawczych form przestępnego współdziałania w reżimie odpowiedzialności ekstraneusa za typ znamieny okolicznością osobistą*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2025, t. 87, nr 2.
- Lipiński K., *Wzorce osobowe w prawie karnym*, Warszawa 2020.
- Liszewska A., *Odpowiedzialność karna za współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2004, z. I.
- Liszewska A., *Współdziałanie przestępne w polskim prawie karnym*, Łódź 2004.
- Liszewska A., *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych (głos w dyskusji o wykładni 21 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2020, z. 4.
- Łabuda G., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Łętowski J., *O problemach odpowiedzialności dyscyplinarnej i służbowej w administracji*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 8–9.
- Machlańska J., *Model wymiaru kary za wielość przestępstw. Analiza porównawcza na tle rosyjskiego i polskiego prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Kraków 2021.
- Majewski J., „Ten sam czyn” jako jedna z przesłanek kumulatywnej kwalifikacji, w: *Zbieg przepisów i zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10.
- Majewski J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.
- Majewski J., *O „redukcji odpowiedzialności karnej”. Uwagi terminologiczne*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Majewski J., *O konsekwencjach zmiany ustawy w czasie popełniania czynu zabronionego*, w: *Reguły intertemporalne w prawie karnym. Pokłosie XV Bielańskiego Kolo-kwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2019.
- Majewski J., *O ustawowym zagrożeniu i innych pojęciach związanych z nadzwyczajnym wymiarem kary (w języku kodeksu karnego)*, w: *Nadzwyczajny wymiar kary*, red. J. Majewski, Toruń 2009.
- Majewski J., *Prawnokarne przypisanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997.
- Majewski J., *Tak zwana kolizja obowiązków w prawie karnym*, Warszawa 2002.

- Majewski J., w: A. Błachnio, J. Kosonoga-Zygmunt, P. Zakrzewski, J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Majewski J., w: *Kodeks Karny. Część ogólna, Tom I, Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa 2004.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Majewski, Warszawa 2024.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem. Uzupełnienie IV-go Wydania. Orzecznictwo Sądu Najwyższego (R. 1935 Zb. Nr 1–134)*, Lwów 1936.
- Makarewicz J., *Projekt Kodeksu karnego, w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej R. P.*, „Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego”, t. V, z. 3, Warszawa 1930.
- Makowski W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1937.
- Małecki M., *Charakter prawny art. 37a k.k.*, „Przegląd Sądowy” 2016, z. 11.
- Małecki M., *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary, w: Nowelizacja kodeksu karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Malinowska I., Bryk J., *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie*, Szcztyno 2009.
- Manual of Effective and Secure Referrals of Victims*, Victim Support Europe, luty 2020 r., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1626338096Manualfinalforprint.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Marek A., Gensikowski P., *Konstrukcja czynów współukaranych i jej implikacje praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 10.
- Marek A., Lachowski J., *Niektóre problemy wynikające z „jednoczynowości” przestępstwa ciągłego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11–12.
- Maroń G., *Przeproszenie, przebaczenie i pojednanie w polskim prawie karnym – wybrane aspekty*, „Prokuratura i Prawo” 2020, z. 3.
- Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
- Mechanizmy redukcyjne w prawie karnym*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Merschler Th., *Legal and Theological Dogmatics*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege and M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Michór D., *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie instrumentami finansowymi*, Warszawa 2009.
- Mikołajewicz J., Paluszkiewicz H., *Rozstrzygnięcia intertemporalne prawa karnego, w: Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje*, red. J. Mikołajewicz, Warszawa 2015.
- Mikołajewicz J., *Prawo intertemporalne. Zagadnienia teoretycznoprawne*, Poznań 2000.
- Mozgawa M., Kulik M., *Wybrane zagadnienia z zakresu wzajemnego stosunku odpowiedzialności karnej i administracyjnej*, „Ius Novum” 2016, nr 2.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976.
- National framework for comprehensive victim support*, Victim Support Europe 2022, https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1668091265NationalFrameworkforComprehensiveVictimSupport_compressed.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.

- Nawrocki M., *Glosa do wyroku SN z dnia 14 listopada 2016 r., III KK 273/16*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/numer-7-8-2018>.
- Patryas W., *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Poznań 1988.
- Pietrzykowski T., *Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa*, Warszawa 2011.
- Pietrzykowski T., *Wsteczne działanie prawa i jego zakaz*, Kraków 2004.
- Pilarczyk Ł., *Analiza odpowiedzialności karnej ekstraneusa za przestępne współdziałanie w odniesieniu do podżegania i pomocnictwa*, „Ius Novum” 2014, nr 4.
- Pilarczyk Ł., *Istota przestępstw indywidualnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, z. 4.
- Pilarczyk Ł., *Postulaty nowelizacji art. 21 § 2 k.k. w zakresie odpowiedzialności karnej ekstraneusa za sprawstwo polecające i kierownicze oraz współsprawstwo przy przestępstwach indywidualnych*, w: *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Plebanek E., *Wybrane zagadnienia sporne dotyczące wymiaru kary łącznej w trybie wyroku łącznego*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Pohl Ł., *Intraneus w polskim prawie karnym (głos w sprawie wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2018, z. 2.
- Pohl Ł., *Kwalifikacja prawna form popełnienia czynu zabronionego (uwagi na tle kodeksu karnego z 1997 r.)*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego prawa wykroczeń kryminologii i polityki kryminalnej*, red. J. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, Warszawa 2023.
- Pohl Ł., *O prawnokarnych ocenach realizowanego w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu nie wykonawczego współdziałania przestępnego matki z osobą dopuszczającą się lub mogącą się dopuścić zabójstwa jej dziecka w tym okresie*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Pohl Ł., *O zasadności uchylenia przepisów art. 22 § 1 i 2 Kodeksu karnego (głos w sprawie uniezależnienia odpowiedzialności karnej podżegacza i pomocnika)*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 53.
- Pohl Ł., *Ponownie w sprawie zakresu odpowiedzialności karnej osoby nieletniej według Kodeksu karnego z 1997 r. (zagadnienie form popełnienia czynu zabronionego) – uwagi o metodzie rozwiązania problemu*, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 35.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2019.
- Pohl Ł., *Strona podmiotowa pomocnictwa w kodeksie karnym z 1997 r. (o potrzebie nowelizacji art. 18 § 3 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 7.
- Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007.

- Pohl Ł., *Właściwe podżeganie do przestępstwa nieumyślnego (zagadnienia sporne)*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 11.
- Pohl Ł., *Zakres odpowiedzialności karnej nieletniego w Kodeksie karnym z 1997 r. (o konieczności pilnej zmiany art. 10 § 2 k.k. – problem form popełnienia czynu zabronionego)*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 30.
- Pohl Ł., *Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw – próba uporządkowania pojęć*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, rok LXII, z. 1.
- Popławski H., *Kryteria stanowiące podstawy rozgraniczenia przestępstw urzędniczych od wykroczeń dyscyplinarnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1961, nr 2.
- Pramono T., Bergauer L., Lehmkühl M.J., Switzerland, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Proceedings that do justice. Justice for victims of violent crime. Part II*, Fundamental Rights Agency 2019, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-justice-for-victims-of-violent-crime-part-2-proceedings_en.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA – General approach*, 2023/0250(COD), 10255/24, Rada Unii Europejskiej, Brussels, 24 maja 2024 r., <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10255-2024-INIT/en/pdf>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Raglewski J., *Analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym*, Kraków 2008.
- Raglewski J., *Granice tożsamości czynu – zbieg przepisów ustawy – zbieg przestępstw*, w: *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego materialnego – część ogólna z komentarzem*, Casebook, red. J. Raglewski, Kraków 2014.
- Raglewski J., *Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego (analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym)*, Kraków 2008.
- Raglewski J., *Nadzwyczajne obostrzenie kary*, w: *System Prawa Karnego. Tom. 5. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Rensmann Th., *Inalienable Human Rights*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege, M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Report on the standing and rights of victims in criminal proceedings*, prepared by B. Bohacik, Rada Europy, European Committee on Crime Problems, Strasbourg, 20 września 2010 r., CDPC (2010) 16.
- Rodzynkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Warszawa 2007.
- Ruethers B., *Rechtsdogmatik als Schranke des Richterrechts?*, „Jahrbuch des oeffentlichen Rechts der Gegenwart” 2016, nr 64.
- Safe justice for victims of crime. Discussion paper*, Victim Support Europe, luty 2023 r., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1699611215SafeJusticeforvictimsofCrime_compressed.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.

- Sakowicz A., *Glosa do wyroku sądu apelacyjnego z 22 listopada 2005 r., sygn. AK 168/05*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 10.
- Sharvan O., *Kara łączna na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Skoczylas A., *Zagadnienia międzyczasowe w prawie administracyjnym*, w: *Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje*, red. J. Mikołajewicz, Warszawa 2015.
- Skorupka J., w: *System prawa karnego procesowego*, t. I, cz. I, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- Sławiński M., *Dyrektiva pierwszego wyroku z art. 85 k.k. i jej konstytucyjne uwarunkowania – rozważania w perspektywie zasady równości*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Spotowski A., *O redukcji ocen przy zbiegu przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 7.
- Spotowski A., *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Spotowski A., *Pozorny (pomijalny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Sroka T., *Konstytucyjne aspekty instytucji kary łącznej. Zagadnienia wybrane*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Sroka T., *Zadania i obowiązki sądu a populizm w prawie karnym materialnym*, Kraków 2025, <https://doi.org/10.60677/kipk9788397470026>.
- Strategia UE w zakresie praw ofiar (2020–2025)*, Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela, 24 czerwca 2020 r., COM(2020) 258 final.
- Stree W., w: *Schoenke/Schroeder Strafgesetzbuch. Kommentar. 25. Auflage*, red. A. Schönke, H. Schröder, Muenchen 1997.
- Stuntz W.J., Hoffmann J.L., *Defining Crimes. Aspen Casebook Series*, New York 2011.
- Szewczyk M., *Kara łączna w polskim prawie karnym. Rozważania na tle doktryny i orzecznictwa sądowego*, Kraków 1981.
- Szewczyk M., w: K. Buchała, Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, A. Zoll, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, red. K. Buchała, Warszawa 1994.
- Szumiło-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004.
- Szwarc A.J., „Karny” charakter odpowiedzialności dyscyplinarnej w sporcie, w: *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji 70 urodzin Prof. A. Ratajczaka*, red. A.J. Szwarc, Poznań 1999.
- Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024.
- Świecki D., *Procesowe aspekty redukcji odpowiedzialności karnej*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.

- Tarapata S., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.
- Tarapata S., *Obiektywna czy subiektywna przewidywalność. Głos w sprawie sporu dotyczącego nieświadomej nieumyślności*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 1.
- Tarapata S., *Przypisanie sprawstwa skutku w sensie dynamicznym w polskim prawie karnym*, Kraków 2019.
- Tarapata S., *Rozważania na temat aktualnych propozycji ujęcia kryteriów obiektywnego przypisania skutku w ustawie karnej*, w: *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Tarapata S., *W poszukiwaniu granic przypisania odpowiedzialności karnej ekstraneusowi za udział w czynie zabronionym o charakterze indywidualnym*, w: *Prawo karne gospodarcze. Księga jubileuszowa profesora Zbigniewa Cwiągalskiego*, red. P. Kardas, W. Wróbel, M. Małecki, Kraków 2023.
- Tarnawski M., *Nadzwyczajne złagodzenie kary a nadzwyczajne obostrzenie kary*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, nr 2.
- Tarnawski M., *Zagadnienia jedności i wielości przestępstw*, Poznań 1977.
- Third-country national victims of trafficking in human beings: detection, identification and protection: National Report 2021 – EMN Poland*, „European Migration Network” z 21 kwietnia 2022 r., https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/third-country-national-victims-trafficking-human-beings-detection-identification-and-protection_en, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Tosza S., *Wielość ocen, czynów i przestępstw we francuskim prawie karnym*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Tożsamość czynu w prawie karnym*, red. P. Wiliński, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Tuleja P., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Tylman J., *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965.
- Tyszkiewicz L., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. Druk sejmowy nr 207, wersja projektu z dnia 27 stycznia 2016 r.*, Sąd Najwyższy, Biuro Studiów i Analiz, Warszawa, 29 lutego 2016 r., BSA 11–021–38/16.
- Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1994, z. 3 – wkładka.
- Uzasadnienie projektu ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19*, druk nr 382, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

- Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, w: *Nowe kodeksy karne z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk 2615, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, druk nr 732, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 207, Sejm VIII kadencji.
- van der Aa S., *Cross-border victim in the Netherlands*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- van Wijk M.C., *Concurrent Sentencing in Dutch Criminal Law*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Volk K., *Grundkurs StPO*, München 2013.
- Wąsik Z., Witkowski Z., *O potrzebie konstytucjonalizacji zasady lex retro non agit*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 11.
- Wierzbowski M., *Opinia o projekcie ustawy „Przepisy ogólne prawa administracyjnego”*, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12664874740.pdf>, dostęp: 29 stycznia 2025 r.
- Wiktorek M., *Przyjęcie zlecenia zabójstwa z art. 148a § 1 Kodeksu karnego jako myśl zbrodnicza*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2023, nr 1.
- Wiliński P., *Konstytucyjna zasada nulla poena sine lege a instytucja exequatur*, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70 urodzin Profesora Andrzeja Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Wincenciak M., *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008.
- Witkowska K., *Idealny zbieg czynów karalnych w Kodeksie wykroczeń a zasada ne bis in idem*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, nr 2.
- Wniosek z 12.07.2023 dot. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Komisja Europejska, Bruksela, 12 lipca 2023 r., COM(2023) 424 final 2023/0250 (COD).
- Wolter W., *Kumulatywny zbieg przepisów ustawy*, Warszawa 1960.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *O warunkach orzeczenia kary łącznej*, „Nowe Prawo” 1962, nr 1.
- Wolter W., *Od nadzwyczajnego złagodzenia kary do niepodlegania karze (studium analityczne)*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 3–4.
- Wolter W., *Problem struktury tzw. przestępstwa ciągłego*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 1–2.

- Wolter W., *Reguły wyłączania wielości ocen w prawie karnym*, Warszawa 1961.
- Wolter W., *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna. Tom I*, Kraków 1933.
- Wróbel A., *Kara łączna w Królestwie Danii, Królestwie Szwecji oraz Królestwie Norwegii*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Wróbel W., *Zakaz podwójnej karalności i zasada ne bis in idem w obszarze przestępstw, wykroczeń oraz deliktów administracyjnych – wybrane zagadnienia*, w: *Zagadnienia prawa dowodowego*, red. J. Godyń, M. Hudzik, L.K. Paprzycki, Warszawa 2011.
- Wróbel W., *Zasady intertemporalne w prawie karnym procesowym*, Kraków 2017.
- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013.
- Wróbel W., Zoll A., *Usprawiedliwienie karania. Założenia systemu wymiaru kary w przyszłym kodeksie karnym*, w: *O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu*, red. A. Strzembosz, Lublin 1988.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.
- Wróblewski J., *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.
- Wronkowska S., w: A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992.
- Wronkowska S., *Zmiany w systemie prawnym. Z zagadnień techniki i polityki legislacyjnej*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 8.
- Zagrodnik J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Zębik A., *Czyn a przestępstwo ciągle*, Łódź 1971.
- Zielińska A., *Odpowiedzialność zawodowa lekarza i jej stosunek do odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2001.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010.
- Zoll A., *Charakter prawny kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1991, nr 23.
- Zoll A., *Sprawstwo bez wykonania czynu zabronionego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 2.
- Zoll A., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998.
- Zontek W., *Postdeliktualny wymiar sprawiedliwości. Klauzule niekaralności i ich systemowe umocowanie*, Kraków 2024.

- Zontek W., *Zasada „całościowej oceny” w wymiarze kary za wielość zachowań w prawie anglosaskim. Kilka refleksji nad istotą łączenia kar*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szwedczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Żółtek S., Vachev V., w: *Kodeks karny. Tom I. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Żurek J., *Zasady lex retro non agit i nullum crimen sine lege*, w: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/en/dlibra/publication/52308/edition/52917/zasady-lex-retro-non-agit-i-nullum-crimen-sine-lege-zurek-jakub>.

Dylematy współczesnego prawa karnego

Książka stanowi inspirujący przegląd najnowszych kierunków myśli karnistycznej o podstawowych zagadnieniach modelu odpowiedzialności karnej. Rozważania dotyczą trzech obszarów: podstawowych zasad odpowiedzialności karnej i kluczowych elementów konstrukcyjnych obowiązującego modelu odpowiedzialności karnej, problemów związanych z redukcją odpowiedzialności w przypadku wielości przestępstw pozostających w zbiegu realnym oraz zagadnień szeroko rozumianych zasad wymiaru środków reakcji karnej.

Czy potrzebujemy kary łącznej? Jakie są mankamenty określonych w Kodeksie karnym podstaw odpowiedzialności za przestępne współdziałanie? Jak rozumieć zasadę winy w przypadku nadzwyczajnego obostrzenia kary? To tylko niektóre z dylematów współczesnego prawa karnego, rozważanych w książce.

Wśród autorek i autorów znajdują się osoby o bogatym doświadczeniu naukowym i praktycznym, w tym członkowie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego funkcjonującej od 2024 r. W książce prezentują autorskie spojrzenie na obowiązujące przepisy i konstrukcje teoretyczne rozwijane w doktrynie. Monografia grupuje teksty opracowane w związku z Ogólnopolską Konferencją Naukową „Polskie prawo karne – diagnoza i perspektywy”, która odbyła się we Wrocławiu 22 listopada 2024 r.

cena 129 zł

sklep.kipk.pl
sklep@kipk.pl

FB: KIPKfundacja

IG: kipkPRESS

Krakowski
Instytut
Prawa
Karnego
Fundacja

ISBN DRUK: 978-83-974700-8-8
ISBN EBOOK: 978-83-974700-9-5

